

ეროვნული საკვლელო
სამართლები

თ. მთავრიშვილის ამხანაგობის გამოცემა.

ქართველ მოსწავლეთა ბიბლიოთეკა № 6.

რუსეთის პოლიტიკა და იმერეთის მეფე სოლომონ II

ისტორიული მონოგრაფია.

ქუთაისის გიმნაზიის მასწავლებლის
ნ. ჭეიშვილისა

ქუთაისი
სტამბა ი. მ. ხელაძისა
1919

ეროვნული საკვლელო
ბიბლიოთეკა

რუსეთის პოლიტიკა და იმერეთის მეფე სოლომონ II

(ვუძღვნი პროფესორს ალ. ცაგარელს).

ძველი ქვეყანა, ბუდე ცივილიზაციისა, დაეცა არა
მარტო გარეგნული განმანადგურებელი მიტანილი
იერიშის მეოხებით, არამედ შინაგან ძალთა გან-
წყობილების ზეგავლენით. **მეიერი.**

სახელმწიფოსა რჯულის ერთობა არარას არგებს,
ოდეს თვისება მის ერთა შორის სხვადასხვაობდეს.
ნ. ბარათაშვილი.

არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს და ისევე გაი-
ღვიძებს.
ვინც ივიწყებს მისსა სახელს, მასვე უმაღლ დაამიწებს.
აკაკი.

გავიხსენოთ წარსული, ტრაგიზმით აღსავსე ის-
ტორია ჩვენის წინაპართა. ნუ მივცემთ დავიწყებას
ჩვენის წინაპართა სისხლით შექმნილ ისტორიას. გა-
ვიხსენოთ წარსული ცხოვრება მათი, ვინც ჩვენ წარ-
მოგვშვა, გავიგოთ, როგორი იყო ჩვენი წარსუ-
ლი ცხოვრების ვითარება, რომ მით გავითვალის-
წინოთ აწმყო და მიზანშეწონილად მივისწრაფოდეთ
მომავლისკენ. ჩვენი ძვირფასი ქვეყანა დღეს დაავა-
ტოვებულია და, თუ ჩვენ არ გვინდა სამარცხვინო

დადი ორგული, მოღალატე შვილისა შუბლზე
მივიკრათ, უნდა ვეცადოთ ჩვენი ისტორიული პრო-
ცესის სასწორი გადავხაროთ ჩვენი სამშობლოს აღორ-
ძინებისაკენ. ამ მხრივ წარსული ცხოვრების შე-
სწავლა-გათვალისწინებას დიდი მნიშვნელობა აქვს,
მაგრამ ჩვენდა სავალალოდ, საქართველოს ისტორია
არ არის ჯერჯერობით ჯეროვანად შემუშავებული;
სხვათაშორის იმერეთის სამეფოს უკანასკნელი დრო-
ის ისტორია მხოლოდ მშრალ მასალას წარმოად-
გენს (თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ორიოდე გამო-
კვლევას ამ საგანზე). ამიტომაც მე პროფესორის
ალ. ცაგარელის რჩევით და პროფ. ჯავახიშვილის
დახმარებით ¹⁾, მიზნად დავისახე პირველი წყაროებით
გავეცნო დასავლეთ საქართველოს (ე. ი. იმერეთის სა-
მეფოს) რუსეთთან შეერთების ისტორიას. ამ წერილში
მხოლოდ სოლომონ მეფის ისტორიას შევეხები;
მაგრამ სანამ ამ საკითხზე გადავიდოდე, ზერელედ
გადავაკლებ თვალს საქართველოს თანდათანობითი
განვითარების ისტორიას უძველეს ჭაღარა დროიდან
რუსეთთან შეერთებამდე. ამასთანავე აღვნიშნავ,
თუ ვის კულტურულ ზეგავლენას განიცდიდა საქა-
რთველო, საითკენ იყო მიმართული ქართველების
ლტოლვა ბიზანტიის დაცემის შემდეგ და რა შედე-
გი მოჰყვა ამგვარ მათ ნაბიჯს.

¹⁾ ამისთვის უდიდეს მადლობას ვუძღვნი დიდათ პატივ-
ცემულ პროფ. ივ. ჯავახიშვილს.

მეოცე საუკუნე არის ეპოქა ყოფილ ღირებუ-
ლებათა გადაფასებისა. მახვილი გონება კაცობრი-
ობის აზროვნებისა ვერ ურიგდება ყოფილ დახავსე-
ბულ ცხოვრებას და, შარავანდედით მოსილი, უმჯო-
ბეს, მომავლისკენ მიისწრაფის, იჭრება სხვა ცხოვრე-
ბაში და ახალ ღირებულებას იმუშავებს. ჩვენ-კი,
ქართველებს, მიუხედავად საერთო გაღვიძებისა და
აღფრთოვანებისა, დუხჭირი ცხოვრების რკალებში
მომწყვდეულთ, მხოლოდ ეხლახან გვეტყობა გამო-
ფხიზლება.

ჩვენი სამშობლო ღირსი არის ყურადღების მი-
ქცევის და პატივისცემისა – ის სამშობლო, რომელ-
შიაც ჯერ კიდევ 64 წ. ქრ. დაბადების წინ პომ-
პეოსმა აუარებელი სიმდიდრე ნახა და ჩვენი კულ-
ტურით გაოცებული დარჩა. ამის შემდეგ ნახევარ
საუკუნეს არ გაუვლია, რომ სტრაბონმა გადმოგვცა
ძვირფასი უტყუარი ცნობები ჩვენი აყვავებული კულ-
ტურული ცხოვრებისა. ერთი სიტყვით, საქართ-
ველო უძველეს კულტურულ ქვეყანად ითვლება; მის
ყოფილ დიდებასა და ცივილიზაციაზე მოგვითხრობენ
სხვადასხვა ხალხის ისტორიკოსები და მოგზაუ-
რები. მე-VI-ე საუკუნეში ქრისტეს დაბადების შემდეგ
იუსტინიანეს შახ ხოსროისთან ხანგრძლივი ომიანო-
ბის დროს, რომელიც საქართველოს მიდამოებში
გადატანილ იქმნა, ეს ქვეყანა წმინდა ქრისტიანე-
თა მხარედ ითვლებოდა. ამ ომიანობის გადმომცემი

ისტორიკოსი პროკოფი კესარიელი შემდეგს მოგ-
ვითხრობს ქართველთა წინაპრებზე: „იბერიელები
ქრისტიანებია და ყველაზე უკეთ, ვინემ ჩვენგან
ცნობილი სხვა ხალხი, ინახვენ ქრისტიანობის რჯუ-
ლის-დებასო“. ჩვენი წარსული მისიის მნიშვნელო-
ბაზე აი რას ამბობს ჩვენი მხცოვანი პროფესორი
ალ. ცაგარელი: „ჩვენ არა სლავიანებზე, არამედ
მთელ მსოფლიოზე პირველობა გვეკუთვნის. ჩვენა
და ბერძნებს გვაქვს უძველესი ეკლესია, ეს ორნი
ვართ ქრისტიანობის უძველესი მცველნი. ივერია და
კონსტანტინოპოლი, აი ეს ორი პუნქტი, საიდანაც
ქრისტიანობა უნდა იღებდეს სულიერ საზრდოს“.

მაგრამ ულმოხელი ისტორიული კანონი ხში-
რად უბრალო მაჩანჩალად ხდის იმათ, ვინც წინედ
გარემოების ბატონებად ითვლებოდნენ და სწორეთ
ასეთივე ბედი ხვდა ჩვენს სამშობლოს. მრავალ
წლობით ისტორიული გრიგალის გადარებამ დაასუ-
სტა საქართველო; სისხლით მორწყო ყოველი ნა-
ბიჯი ჩვენი ტერიტორიისა; ჯერ კიდევ მე-VII-ე საუ-
კუნემდე ივერია სპარსელების ბატონობას განიცდი-
და, შემდეგ კი ისტორიულ სარბიელზე ბატონებად
არაბები გამოვიდნენ, მე-VII-ე საუკუნის მე-20-ე წლებ-
ში არაბებმა მთელი სპარსეთი დაიპყრეს და იქ მეფობა
გააუქმეს. არაბების ბატონობა ქართველებზედაც
გავრცელდა, რის გამოც დროებით შეფერხდა ქრი-
სტიანულ-კულტურული ზრდა საქართველოსი; მაგ-

რამ არაბების დასუსტებით და ბიზანტიის გამაგრებით საქართველო მე-X-ე საუკუნეში კვლავ იწყებს აღორძინებას. ბიზანტიას დიდი კულტურული და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო საქართველოსთვის, არამედ მთელი აღმოსავლეთისთვისაც. ბიზანტია აკვანი იყო ცივილიზაციისა. იქ დაიბადა და განვითარდა თითქმის ყოველი დარგი მეცნიერებისა. ამიტომაც თითოეული ერი, რომელიც მეზობლად ცხოვრობდა მასთან, ან რაიმე კავშირს იჭერდა, განიცდიდა მის კულტურულ ზეგავლენას. „არც ერთი მეზობელი ერი არ გადურჩა მის გავლენასაო“, ამბობს რამბოვე ¹⁾. სხვათა შორის ქართველებიც ბიზანტიის ძლიერ კულტურულ ზეგავლენას განიცდიდნენ. პირველად ქრისტიანობა საქართველოში ბიზანტიიდან შემოვიდა. პირველი სასულიერო პირნი და მასწავლებელნი ბერძნები იყვნენ; აქაურ ლავრებში და მონასტრებში აღორძინდა ქართული სასულიერო მწერლობა და გადაითარგმნა სამღვთო წერილის წიგნები. ქართველებს თავიანთ ტერიტორიის გარეშე 50 მონასტერი ჰქონდათ სხვადასხვა ალაგას – სხვათა შორის კონსტანტინოპოლში ორი: მე-V-ე ს-ში იოანე ღვთისმეტყველის და მე-VIII-ე ს-ში იოანე წინამორბედის მონასტერი ²⁾. ამ

¹⁾ 1' Empire grece au deuxième siècle.

²⁾ св. Культурная роль Иверии в истории Руси, Киріонь.

მონასტრებში ბრწყინავდენ ექვთიმე, გიორგი და იოანე მთაწმინდელები და იოანე ფილოსოფოსი პეტრიწონელად წოდებული. კონსტანტინოპოლის, ათინის და სხვა სასწავლებლებში ქართველები სწავლობდენ; შემდეგში კი ეს მოვლენა ტრადიციად გადაიქცა და ყოველ წლობით 40-ზე მეტი ქართველი იგზავნებოდა საბერძნეთში უმაღლესი სწავლის მისაღებად. ¹⁾ ერთი სიტყვით, მთელი საქართველოს კულტურის ბრწყინვალე შუქი ბიზანტიიდან ეფინებოდა რის მეოხებით და ბრძენ ბაგრატიდების მართველობის ზეგავლენითაც საქართველო აყვავდა, კულტურული წინსვლა სიჩქარით წავიდა მე-X – XII-ე ს. ს. მე-XII-ე საუკუნე სასიქადულო ეპოქა ქართველი ერის ცხოვრებაში, ეპოქა სრული პოლიტიკური და სამხედრო ძლიერებისა, ლიტერატურისა, ხელოვნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების აღორძინებისა. ჩვენმა მე-XII-ე ს. გენიოსმა შოთა რუსთაველმა უკვდავ ჰყო ქართული ენა თავისი ყოველი მხრივ შემკული თხზულებით – „ვეფხისტყაოსნით“. იყო დრო, როდესაც „ვეფხისტყაოსანი“ ძლიერ გავრცელებული იყო ხალხში. ჩვენს ისტორიას ახსოვს ისეთი სასიქადულო ეპოქა, როდესაც ეს პოემა აუცილებლად შედიოდა გასათხოვარი ქალის მზითევში. იყო დრო, როდესაც თითქმის ყველა ქალმა და ვაჟმა ზეპირად იცოდა მთელი „ვეფხისტყაოსნი“.

¹⁾ იხ. Всеобщая история Вардена Великаго.

ტყაოსანი“¹⁾, მაგრამ მალე ქართველი ერი მაღლობიდან უფსკრულისაკენ დაექანა. ბრწყინვალე ოქროს ხანას თანდათანობით ბოლო ეღებოდა. ჯერ კიდევ მე-XIII-ე საუკ. დასაწყისში მონგოლებმა მიიტანეს იერიში საქართველოზე. როდესაც მონგოლები დასუსტდნ, მცირე აზიაში გაძლიერდნ ოსმალები, რომლებმაც მე-XV-ე ს. დამლევს დაიპყრეს ლამპარი მთელი აღმოსავლეთისა ბიზანტია: 1453 წელს კონსტანტინოპოლი აიღეს, 1456 წ. კი ტრაპიზონი. ასე მოესპო ქართველებს საშვალება ჰყოლოდათ ქომაგი და მთელ აღმოსავლეთში მასთან ერთად საქრისტიანოს დამცველი სახელმწიფო და პირის-პირ წარსდგა ფანატიზმით გაჟღენთილ ოტომანის იმპერიის წინაშე. აქედან იწყება ჩვენი ერის უსაზღვრო წვალება და სისხლის ღვრა კულტურის და სარწმუნოების დასაცავად. „მოგესენებათო, – შესჩივის ერთს თავის წერილში მეფე კონსტანტინე III იზაბელას, – სპარსელები სასტიკად გვტანჯავენ, უზომო ხარკს გვახდევინებენ, თავიანთ ჯარში საომრად გავყავართ და ძალით მაჰმადის რჯულს გვადებინებენ; ისინი ურიცხვი არიან, ჩვენ კი კონსტანტინოპოლის და ტრაპიზონის აღების შემდეგ მარტონი დავრჩით“²⁾. ბიზანტიის დაცემის შემდეგ ბუნებრივად იბადებოდა საკითხი, თუ ვინ უნდა

¹⁾ იხ. Исторія Грузій, проф. Марръ, გვ. 33.

²⁾ იხ. Присоединение Грузія къ Россіи. Аваловъ, გვ. 25.

ყოფილიყო ქრისტიანობის დამცველი აღმოსავლეთში. ამ კითხვაზე შემდეგნაირად უპასუხებს ჩვენი სახელოვანი მამულიშვილი ეპისკოპოსი კირიონი თავის ღირსშესანიშნავ ნაშრომში „კულტურული გავლენა საქართველოს რუსეთზე“: „ერთადერთ მემკვიდრედ მართლმადიდებელი სჯულისა აღმოსავლეთში, ამბობს იგი, და მისი დამცველი იყო სწორედ ის საქართველო, რომელიც იარაღით ხელში იცავდა წმინდა ადგილებს აღმოსავლეთში და არა მაშინდელი რუსეთი, როგორც გადმოცემულია ზოგიერთ რუსულ ისტორიულ ლიტერატურაში. დიდებული საქართველოს გვირგვინის მატარებლები იყვნენ დამცველნი იესო ქრისტეს საფლავის და წმიდა ადგილების აღმოსავლეთში, როგორც მოწმობენ ბერძნების და მუსულმანების მწერლები“¹.) მაგრამ მას შემდეგ, რაც ბიზანტია დაეცა, საქართველო მარტო დარჩა ბრძოლის ველზე მთელ აზიაში რკალივით შემორტყმულ აგარიანთა შორის და სწორედ ამ დროს დაობლებულმა საქართველომ მიაპყრო თვალი ჩრდილოეთისაკენ, სადაც მეორე საქრისტიანო სახელმწიფო ძლიერდებოდა და თანდათანობით მიიწევდა კავკასიისაკენ. ეს სახელმწიფო გახლდათ რუსეთი. ქართველებს წინადაც ჰქონდათ ხან არასასიამოვნო, ხან კი მეგობრული კავში-

¹) იხ. Культурная роль Иверии въ исторіи Грузіи, გვ. 53.

რი რუსებთან. ჯერ კიდევ წმიდა ვლადიმერის დროს (მე-X-ე ს. ქ. დ. შ.) მოხდა საქართველოს დაახლოვება რუსეთთან, მაგრამ პირველშივე სამწუხარო იყო ეს დაახლოვება. საბერძნეთის მეფეს ვასილ II ახლდა დასახმარებლად ვლადიმერისაგან (რუსეთის მთავარია, რომელიც მას სიძედ მოხვდებოდა) გაგზავნილი რუსეთის ჯარი. სწორედ ამ დროს იქვე იყო საქართველოს მეფე ბაგრატ მე-III-ე თავის ჯარით. რუსთა და ქართველთა მხედართ უკმაყოფილება მოუვიდათ თივის გამო და ერთმანეთი ამოხოცეს.¹⁾ 1154 წელს კი მათ შორის ნათესაობითი კავშირი ჩამოვარდა. რუსის მთავარს იზიასლავ მსტისლავის ძეს ცოლად მიყავს საქართველოს მეფე დიმიტრის (1125–1156 წ.) ასული²⁾ ბრწყინვალე თამარ დედოფლის პირველი ქმარი ხომ რუსი იყო – დიდის მთავრის ბოგოლიუბოვის შვილი გიორგი. ამ ძველმა ნაცნობობამ დროთა მსვლელობაში თავისი ნაყოფი გამოიღო, ბრძოლის ველზე მარტო დარჩენილმა საქართველომ მიმართა ერთმორწმუნე რუსეთს კავშირის შესაკვრელად აგარიანთა წინააღმდეგ საბძოლველად და ქრისტიანობის დასაცველად. ამგვარი მიდრეკილება საქართველოსი რუსეთისადმი

¹⁾ იხ. Всеобщая история Стефана Таранского, писателя XI столѣтія, переводъ Элцако, გვ. 200.

²⁾ იხ. Бутковъ о бракѣ князей русскихъ съ грузинскими и ясынями, в. XII. Элцако.

უფრო ღრმავდებოდა, რამდენადაც მას საფრთხე მოელოდა გარეშე მტრებისაგან და შიგნით აღგზნებული უთანხმოების მეოხებით. ეს დროც მოახლოვდა. მე-15-ე საუკუნემ საფუძველი გამოაცალა ჩვენს სამშობლოს და სამარისაკენ უქცია პირი. საქმე ისაა, რომ ამ საუკუნეში ორი დიდმნიშვნელოვანი ისტორიული ფაქტი მოხდა, ჩვენი სამშობლოსათვის თავზარდამცემი და უნუგეშო: ერთი მხრით დაეცა ლამპარი ცივილიზაციისა, ქრისტიანობის დამცველი ბიზანტია, მეორე მხრით კი ერთი მთლიანი საქართველოს სამეფო ალიქსანდრე პირველმა სამ სამეფოდ გაყო: ¹⁾ ქართლის, კახეთის და იმერეთის და 6 სამთავროდ: სამცხე-საათაბაგოს, სამეგრელოს, გურიის, აფხაზეთის და სვანეთის. თავის საქციელით მეფე ალექსანდრემ ჩვენი ბედკრული სამშობლო ძაბით შემოსა: ოდეს მთელი სოციალური ორგანიზმი საქართველოს სამეფო დაქუცმაცდა, მოქალაქეობრივი მაჯის ცემა მისუსტდა, გაწყდა შემაერთებელი ძაფი საერთო ინტერესისა. თითოეული ახლად დაყოფილი კუთხე თავის კერძო ინტერესს იცავდა, საერთო საქმე არავის აინტერესებდა. გამეფდა სამეფოთა და სამთავროთა შორის მტრობა. ძმა ამხედრდა ძმის წინააღმდეგ. ამგვარ უნუგეშო მდგომარეობაში მყოფმა კახეთის მეფემ,

¹⁾ თუმცა მეფე ალექსანდრეს ამგვარი საქციელი საბოლოოდ გამორკვეული არ არის.

რადგანაც ამ მხარეს მტერი უფრო ადვილად ესე-
ოდა, დესპანები გაგზავნა რუსეთში პირველად 1452
წელს. თუ რისთვის იყვენ საქართველოდან გაგზავ-
ნილი დესპანები რუსეთში, რას თხოვეს რუსეთის დიდ
მთავარს იოანე III-ეს, ან რა შედეგი მოჰყვა მათ
შუამდგომლობას, არავითარი ცნობა არ არსებობს.

ამის შემდეგ ნახევარ საუკუნეზე მეტმა მდუ-
მარებაში განვლო: ქართველებმა რუსეთში დესპა-
ნების გზავნა შესწყვიტეს. ამ ხნის განმავლობაში
კი რუსეთი საგრძნობლად მიუახლოვდა კავკასიას:
1552 წელს სამუდამოდ დაიპყრო ყაზანი, 1556
წელს კი ასტრახანი. ამის შემდეგ იოანე მრისხანე
კავკასიას დაუნათესავდა და ცოლად ყაზარდოს ბა-
ტონის თემურქის ქალი წაიყვანა. სწორედ ამ დროს
განაახლა მეფე ლეონმა რუსეთთან დამოკიდებულე-
ბა და გაგზავნა დესპანები რუსეთში იმავ თემურქის
დახმარებით; ასე რომ 1564 წელს კახეთის დესპა-
ნებს რუსეთში ვხედავთ ¹⁾). როგორც „ქართლის
ცხოვრებიდანა“ სჩანს, რუსეთთან შუამდგომლობას
მიზანს მიუღწევია: იოანეს მიუცია სპანი კახეთის
დასაცველად და ლეონს ისინი ციხეში ჩაუყენებია,
მაგრამ რუსის ჯარი დიდ ხანს ვერ გაჩერებულა კა-
ხეთში სიმცირისა გამო და ისევ რუსეთში დაბრუ-
ნებულა ²⁾).

¹⁾ А. Карамзинъ. Исторія Россін, т. XI, 33. 268. прим.

²⁾ იხ. „ქართლის ცხოვრება“. ტომი II გვ. 10.

ამგვარი იყო პირველი კავშირი რუსეთსა და საქართველოს შორის. სწორეთ მაშინ საქართველო, რომლის გარშემოც რკალივით ერტყენ აგარიანები, სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლას ეწეოდა. მე-XV-ე საუკუნის მიწურულში ოსმალებს გაცხარებული ომი ჰქონდათ სპარსელებთან და ქართველებთან. თითო-ეულ მათგანს სწადდა საქართველოს ხელში ჩაგდება, მაგრამ მე-XVI-ე საუკუნის ნახევარში აღმოსავლეთი საქართველო დარჩა სპარსელების პოლიტიკური უფლების ქვეშ, დასავლეთი საქართველო კი ოსმალეთისაში. მე-XVI დ XVII-ე საუკუნეში ფანატიზმით გაჟღენთილი ოსმალეთი შეიჭრა დასავლეთ საქართველოში, რასაც მოყვა გულ შემზარავი სისხლის ღვრა და განადგურება ყოველისავე ჩვენი კულტურული განძისა, რასაც ეხლაც მოწმობენ არხეოლოგების, მხატვრების და მოგზაურებისათვის კარგად ცნობილი ნანგრევები – ერთი საუკეთესო განძი ჩვენი ჭაღარა დროის საეკლესიო არხიტექტურისა, რომელიც წარმოადგენს ივერიელ-ბიზანტიურ სტილს და რომელიც ულმოზელმა ვანდალისებურმა ხელმა შემუსრა. მაგრამ ჩვენ აქამომდე შეგვრჩა სხვათა შორის ნაშთი წარსული სიდიადისა – ეს არის ნანგრევები მეფე ბაგრატ III მიერ აშენებული ტაძრისა ქ. ქუთაისში, რომლის კედლები, როგორც ჩვენი წარსული ცხოვრების მოწამენი, ამაყად გამოიყურებიან.

ერთი ისტორიკოსი ჩვენს უნუგეშო მდგომარე-

ობაზე შემდეგს მოგვითხრობს: „მე მგონია ქვეყანა-ზე არ მოიპოვება მეორე ხალხი, რომელსაც ასეთს ცუდ პირობებში შეხვედროდა არსებობა, როგორც საქართველოს, მუდმივი დარბევა, მუდმივი შემოსევა. შეუწყვეტელი ცდა გარეშე მტრების მოსაგერებლად – აი რას ვხედავთ საქართველოში“.

მტრისაგან ამდენ აოხრება-აწიოკებას ვერ გაუძლო დასუსტებულმა ისედაც შინაგან უთანხმოებით საქართველომ და 1783 წელს რუსეთსა და საქართველოს შუა შეკრულ იქმნა ტრაკტატი, რომლის ძალითაც რუსეთმა აღუთქვა საქართველოს მფარველობა, გარეშე მტრებისაგან მოგერიება, ხოლო საქართველომ ვასალური მორჩილება. მაგრამ დახეთ უბედურებას, ალა-მაჰმადხანმა, უსასტიკესმა და ბოროტებით აღსავსე მხეცმა, მხოლოდ ადამიანის სახით მოვნილებულმა, შური იძია: მეხივით დაეცა თფილისს და ქვა-ქვაზე არ დასტოვა (1795 წ). რუსეთიდან გამოგზავნილი დამხმარე ჯარი მხოლოდ მაშინ მოვიდა, როდესაც ალა-მაჰმადხანმა ქართველების სისხლი საკმაოდ დალია. ყველა ზემომოყვანილმა ისტორიულმა ფაქტებმა ერთგვარი პოლიტიკური ატმოსფერა შექმნა ამ ჩვენთვის უნუგეშო ისტორიულ მომენტში. ჩვენმა მეფეებმა-კი სრული უვიცობა და წინდაუხედაობა გამოიჩინეს პოლიტიკურ კითხვებში. თუ ისინი დახელოვნებული იყვენ სპარსეთ-ოსმალეთთან ბრძოლაში და ოსტა-

ტურად მიყავდათ საქმე, ახლა ერთმანეთთან ქიშპობის მეოხებით ხაფანგში გაებენ.

უკანასკნელის ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი XII გარდაცვალების შემდეგ, 1801 წელს, 12 დეკემბერს ალექსანდრე პირველმა გამოსცა მანიფესტი საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ. დასავლეთ საქართველო კი შეუერთდა რუსეთს უფრო გვიან.

1910 წელს, 10 მაისს უკვე შესრულდა ასი წელი, რაც იმერეთის სამეფო შეუერთდა რუსეთს. 1916 წელს 7 თებერვალს კი განვლო ასმა წელმა სოლომონ მეფის გარდაცვალების დღიდან. ახლა კი შეძლება გვეძლევა განვიხილოთ სხვადასხვა წყაროები, მიუდგომელი ისტორიული საზომის თვალსაზრისით აღვადგინოთ წარსული და ვსთქვათ ისტორიული სიმართლე. თუ რომელიმე ხანა ამა თუ იმ ეროვნებისა საინტერესოა, მაშინ იმერეთი რუსეთთან შეერთების ხანა დიდად საყურადღებო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. თუ რომელიმე ისტორიული გმირი იქცევდა ისტორიკოსის ყურადღებას, მაშინ ჩვენი უკანასკნელი ისტორიული აქტის გმირმა, სოლომონ II უნდა დაგვაინტერესოს. ეს პიროვნება ყურადღებას იქცევს არა მარტო მით, რომ მას კრიტიკულ მომენტში მოუხდა ისტორიულ სარბილეზე მოქმედება, არამედ იმიტომაც, რომ მისმა შეუდრეკელმა პიროვნებამ სხვადასხვა დროში მიზანშეწონილი მოქმედებით, მაგრამ პირდაპირ მსვლელმა თავის უფლების დასა-

ცავად, დიდი გავლენა იქონია ამ ისტორიულ აქტზე. სწორედ ამის მიხედვით წარმოადგენს მეცნიერულ ინტერესს სოლომონ II-ის სულიერი განცდა. მისი ტრაგიზმი არის, თუ გნებავთ, მის ქვეშევრდომთა ერთგვარი უიმედობის ამოძახილი. სოლომონ II-ის უკანასკნელი მეფობის ისტორია არის მხოლოდ უკანონობასთან ბრძოლა, ბრძოლა სუსტისა მძლავრ მოწინააღმდეგესთან. გადავავლოთ თვალი იმერეთის რუსეთთან შეერთების ისტორიას, რომ რაც შეიძლება, ნათლად წარმოვიდგინოთ სოლომონ II-ის პიროვნება.

რუსეთის ცენტრალისტური მართველობის ტენდენცია იყო რუსეთის საზღვრების გაფართოება. ბურჯნი ამა ქვეყნისანიყოველ საშუალებას ხმარობდენ, (მათ შორის გამეფებული იყო პრინციპი მაკიაველის,; მიზანი ამართლებს საშუალებას) როგორმე განეხორციელებიათ თავიანთი მისწრაფებანი. როგორც ვიცით, 1801 წ. რუსეთის იმპერიას ქართველთა შეუერთდა და ორგანიზებული ნაწილი კი უკანასკნელისა – იმერეთის სამეფო, კიდევ რამოდენისამე წლის განმავლობაში თავისუფალ სამეფოდ ითვლებოდა. მაგრამ რუსეთის ცენტრალისტურ სახელმწიფოს, რომელმაც, რაკი კავკასიაში ნაბიჯი შემოდგა, რაკი შემოიერთა ნაწილი ორგანიზებული მთელისა, უნდა გადაედგა შემდეგი ნაბიჯებიც, რადაც უნდა დაჯდომოდა ეს. ჩრდილოეთიდან

წამოსულმა აზვირთებულმა ტალღამ კრიტიკულ მომენტში მოუსწრო იმერეთის სამეფოს და მით უფრო ადვილად მოაქცია ის თავის ჯურღმულის მორევში. იმერეთის მეფე სოლომონ II ავიდა ტახტზე 1790 წელს. მას მოუხდა მედგარი ბრძოლა თავის ბიძაშვილთან – დავით გიორგის ძესთან, რომელიც ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგაც არ ცხრებოდა და ყოველ მოხერხებულ შემთხვევაში მზად იყო ხელი გაეწია ტახტისაკენ. ამიტაც არ დაკმაყოფილდა; დავითს ვერაგული განზრახვაც კი უტრიალებდა თავში: უნდოდა სოლომონ II წუთისოფელს გამოე-სალმებინა და სისხლით შეღებილ ტახტზე თავის სახელით მეფობის დროშა კვლავ აეფრიალებინა. დასახული მიზნის მისახწევად დავით გიორგის-ძემ, მიუხედავად ფიცისა, რომელიც დასდო მეფე ერეკლეს და ახალციხის ფაშის თანდასწრებით, რომ ის მეგობრულსა დ ძმურ განწყობილებას დაიჭერდა სოლომონ II-თან, გააბა 1794 წ. ბოროტების ქსელი გრიგოლ დადიანის, აბაშიძის და თვით ახალციხის ფაშის დახმარებით, მაგრამ ამ ქსელში თვითვე გაება. როდესაც სოლომონ II გაიგო ამ შეთქმულების ვითარება, დავითმა შეფიცა მეფეს ერთგულებაზე და მძევლად გაუგზავნა სამი წლის შვილი კონსტანტინე, რომელიც სოლომონ მეფემ რაჭაში მუხურის ციხეში დაატუსაღა ¹⁾. ამის შემდე-

¹⁾ იხ. Акты Кавказ. Арх. Ком., Т. I, § 5.

გაც არ ცხრებოდა დავითი და ქიშპობას კვლავ განაგრძობდა. მან შეატაკა სოლომონ მეფეს სამეგრელოს მთავარი დადიანი, რომელიც მეფის ხელქვეით იმყოფებოდა. რაკი შიგნით არეულობამ თავი იჩინა, სოლომონ მეფეს მხოლოდ შორსმჭვრეტელობით და მიზანშეწონილ მოქმედებით შეეძლო შიგნიდან დაწყებული არეულობის ჩაქრობა და კიდევაც მიაღწევდა მიზანს, რომ სწორედ ამ დროს ჩრდილოეთიდან გამოშვებულ შავ კატას არ გადაერბინა მის სამეფოში ეს მით უფრო საგრძნობელი და უთანხმოების გამაღრმავებელი იყო, რომ იმერეთში ფეოდალურ ვასალური განწყობილება სუფევდა. ამის შესახებ შემდეგს ამბობს მაშინდელი კავკასიის მთავარმართებელი თავ. ციციანოვი: „იმერეთში ფეოდალური მართვლება აყო მიზეზი იმისა, რომ მეფეს არ ჰქონდა ჯეროვანი გავლენა თავადებზე, რომლებიც ურთიერთ შორის მტრობდნენ და ხშირად სტოვებდნენ მეფეს მართოდ ომიანობის დროსაც კი, ამიტომაც მე საჭიროდ ვსცან, სანამ იმერეთში შევიდოდე, გავგზავნო ავანგარდი ოქროთი და ვერცხლით მათ საცდუნებლათო“¹⁾. გურია-სამეგრელოს სამთავროები სოლომონ მეფის ხელქვეით იმყოფებოდნენ და ამიტომ ისინი ყოველ შესაფერ შემთხვევაში მზად იყვნენ გაელაშქრათ სოლომონ II წინააღმდეგ და გაეუქმებინათ მასთან ვასალური დამოკიდებულება. მართლაც 1794 წელს

¹⁾ Акты, Т. II, 722.

გრიგოლ დადიანს აფხაზთა, გურულოთა, ლეკთა და ოს-
მალთა დახმარებით უნდოდა იერიში მიეტანა ამ
შეერთებული ძალით იმერეთის დედა ქალაქ ქუ-
თაისზე. მაგრამ სოლომონ მეფემ გზა შეუკრა აფ-
ხაზებს, სძლია ისინი და დასტოვა ბრძოლის ველი
მტრის სისხლით გაპოხიერებული და, როგორც თვით
სოლომონ მეფე მოგვითხრობს, ხელში ჩაიგდო დიდ-
ძალი ტყვე. დაინახა რა თავისი მოსარჩლის და-
მარცხება დადიანმა, აფხაზეთს გაიქცა. ამგვარად
გამოვიდა სოლომონ მეფე ბრწყინვალე გამარჯვებუ-
ლი, რომელსაც ერეკლე II ¹⁾ დახმარება აღმოუჩინა
თავისი შვილის მეთაურობით გამოგზავნილ არტილე-
რიის საშუალებით. გაქცეული დადიანის მაგივრად
სოლომონმა სამეგრელოს მთავრობა უბოძა უმცროს
ძმას მანუჩარს. გურიელებმა ქვეშევრდომობა განაცხა-
დეს, დავით გიორგის ძე კი 1795 წ. ახალციხეში
ყვავილით გარდაიცვალა. ამგვარად აღადგინა მშვი-
დობიანობა სოლომონ მეფემ მის ხელქვეითთა შორის.

სოლომონ მეფეს ძლიერ კარგად ესმოდა
შეერთებული ძალით მოქმედების მნიშვნელობა
და ამიტომაც ის ჯერ კიდევ 1790 წელს შეეკრა
ტრაკტატით მეფე ერეკლე II და გურია სამეგრე-
ლოს მთავრებს, რომლებმაც შეფიცეს, დაეცვათ
ურთიერთ შორის მჭიდრო კავშირი: მტერი ერთის
მათგანისა უნდა ყოფილიყო საერთო მტერი, ერთი

¹⁾ იხ. Акты Кав. Арх. Ком., Т. I., გვ. 695.

მათგანის გაჭივრება და ლხენა უნდა ყოფილიყო საერთო განსაცდელი და შვება ¹⁾. სოლომონ II, რაკი შინაურ კეთილ-განწყობილებას ჩაუყარა სა-ფუძველი, მოინდომა თავისი პოზიციის გასამაგრებ-ლად რუსეთთან მეგობრული კავშირის დაჭერა და ამ მიზნით კიდევაც გაგზავნა 1791 წ. პეტერბურგს ბესარიონ გაბაშვილი, რომელსაც დაახლოვებით შემდეგი დავალა: გამოეთხოვა იმპერატორისათვის იმგვარი ხელშეკრულობა, როგორიც 1783 წ. დაუ-დო ქართლ-კახეთის მეფეს, დაეარსებინა ოსმალეთს, საკონსულო ახალციხეში ბოროტგანზრახვის ასა-ლაგმავად, მოეგვარებინათ ნავთსადგური ბათუმსა, ფოთსა, გურიასა და ოდიშში რუსეთის აღებ-მი-ცემობის გასაძლიერებლად, ხელი შეეწყოთ აფხაზე-თის განთავისუფლებისთვის პორტასაგან, რომ მათ შორის აღორძინებულიყო ქრისტიანობა და რუსე-თისადმი ერთგულება ²⁾.

სოლომონ II-ს უნდოდა ამგვარი ზომეებით ში-ნაგანი და გარეგნული მშვიდობიანობა დაემყარებინა და დასავლეთ საქართველოში ერთი მძლავრი სა-მეფო დაეარსებინა, მაგრამ იმ უთანხმოებამ, რომე-ლიც არსებობდა სამეფოში, კვლავ თავი იჩინა და გაიზარდა უდიდესი სიჩქარით, რასაც გარეგნული

¹⁾ იხ. Грамоты. Т. II., вып. II. Проф. А. А. Цагаре-
ли. გვ. 67.

²⁾ Грамоты. Т. II., вып. II. проф. Цагарели, 83. 70 – 71.

მდგომარეობაც ხელს უწყობდა. საქმე ის არის, რომ დავით დადიანი არა ცხრებოდა; მას უნდოდა თავი დაეხწია სოლომონ მეფის ხელქვეითობიდან და გამხდარიყო დამოუკიდებელი სამთავროს მართველი. ამ მიზნით მან სთხოვა რუსეთის მთავრობას 1801 წელს მიეღო სამეგრელოს სამთავრო მის მფარველობის ქვეშ ¹⁾. ამასთანავე იმერეთის დედოფალმა ანამ (დავით გიორგის ძის მეუღლემ) ამცნო იმპერატორს მისი სამი წლის შვილის კონსტანტინეს დატუსაღება სოლომონ მეფის მიერ და ითხოვდა მისგან დაცვას, ²⁾. შემდეგში დედოფალი თვით წარუდგა იმპერატორს პეტერბურგში და სთხოვა განეთავისუფლებია მისი დატყვევებული ვაჟი. ³⁾. აი სწორედ უმთავრესი ნასკვი სოლომონ მეფის წინააღმდეგ, რომელიც ადგილობრივი მართველების მეოხებით შემდეგში მსხვილ კვანძად გადაიქცა. სოლომონ მეფის საწინააღმდეგოდ დაწყებულმა საქმემ სერიოზული ხასიათი მიიღო. ჯერ კიდევ 1802 წელს გაგზავნილ იქმნა იმერეთში სახელიმწიფო კოლეგიის გარეშე საქმეთა მოხელე სოკოლოვი, რომელსაც უნდა გადაეცა რუსეთის მეფის გრამოტა მეფე სოლომონისთვის დედოფალ ანას შვილის განთავისუფლება.

¹⁾ Акты Кав. Арх. Ком, т. I., 33. 700.

²⁾ იქვე, 703.

³⁾ Архивъ министер. иностран. дѣлъ, № 13.

ბის შესახებ ¹⁾), მაგრამ სოკოლოვის მისიამ ვერ მი-
აღწია მიზანს: სოლომონ მეფემ სხვადასხვა მიზეზე-
ბის გამო უარი სთქვა კონსტანტინეს განთავისუფ-
ლებაზე და დასძინა, რომ კონსტანტინე მას სურს
თავის მემკვიდრედ გაიხადოს, რადგანაც მას შვილი
არა ჰყავს. სოკოლოვმა კი სხვაფრივ ახსნა სოლო-
მონ მეფის მტკიცება და გენ. ლაზარევს შემდეგი
ცნობა გაუგზავნა: ვითომ სოლომონ მეფე მონაწილეო-
ბას იღებდეს ბაგრატიდების შეთქმულებაში, რომ განათა-
ვისუფლონ ქართლ-კახეთი რუსუბის ბატონობიდან და და-
სვან ტახტზე მეფის ძე იულონი ²⁾). სოლომონ მეფეს
ამ დროს არავითარი ცუდი განზრახვა რუსების მიმართ
არ ჰქონდა, წინააღმდეგ, მათი მხარეც ეჭირა. მაგალითად,
როდესაც სოლომონ მეფემ ბაბახანიდან ფირმანი მიიღო
(1802 წ.), რომლითაც არწმუნებდა რუსების წინააღმდეგ
გალაშრებას მასთან ერთად, სოლომონ II-ეს წინადადება
უარჰყო და პირი ამ ფირმანისა გაუგზავნა რუსის გენ.
კნორინგს. სოლომონ მეფე სხვის საქმეებში არ ერე-
ოდა, მხოლოდ თავის სამეფოში მშვიდობიანობის
დამყარება სწადდა. ამასვე ამტკიცებს იმერეთის ჯა-
რის უფროსი ლიტვინოვი: „სოლომონ II-ს მიზნად
აქვს დასახული არა სხვაზე დაცემა, არამედ მხოლოდ თა-

¹⁾ იქვე, 735. Арх. Минист. Ин. дѣлъ, Высочайшее
предписание кн. Циціанову отъ 23 февраля 1803 г.

²⁾ იქვე, 744.

ვის დაცვაო“¹⁾. სხვები კი, წინააღმდეგ, უშლიდნენ ხელს მის განკარგულების სისრულეში მოყვანას: მაგალითად, როდესაც სოლომონ მეფემ მხედრობა შეკრიბა გრიგოლ დადიანის საწინააღმდეგოთ, გენერალმა ლაზარემა მისთხოვა ეცნობებია მისთვის მიზეზი ჯარის შეკრებისა. სოლომონ მეფემ ამ შეკითხვაზე შემდეგნაირად უპასუხა: „როდესაც მე გადმომეცა სამეფო ტახტი ჩემ წინაპართაგან, მასთან ერთად მივიღე თვითმპერობელი ძალა შევკრიბო და გაუშვა ჯარი ჩემი სამეფოსათ“²⁾. ამგვარი საქციელით მეფემ ადგილობრივი რუსი მმართველების გულის წყრომა გამოიწვია. მიუხედავად ამისა შეკრებილი ჯარით გაილაშქრა მეფე სოლომონმა ურჩი ვასალის გრიგოლ დადიანის წინააღმდეგ, რომელიც გამოვიდა აფხაზეთის მთავრის ქელეშბექის დახმარებით, და აიღო ოდიში, ლეჩხუმში, გურია, სვანეთი და აფხაზეთი თვით შავ ზღვამდე³⁾. მაგრამ გამარჯვება სოლომონ მეფისა ეფემერული და მსწრაფლგარდამავალი იყო, რადგანაც სამეფოს შიგნით აღგზნებულ უთანხმოებას მაგრად ჰქონდა გამჯდარი ფესვები. რუსეთი უკვე ექონაგებოდა დადიანს, როგორც მის ხელქვეით მყოფს და სწორედ ამის გამო აღინთო პირველი ნაპერწკალი უსიამოვნებისა, რომელიც გაიზარდა და ჩაუქრობელ

¹⁾ Акты, т. II, гл. 816.

²⁾ Акты, т. I, 745.

³⁾ Акты, 761.

ალად იქცა, რამაც ტრაგიკულ მდგომარეობაში ჩააგდო სოლომონ მეფე. უკანასკნელის უნუგემო მდგომარეობა გაორკეცდა მას შემდეგ, რაც გრიგოლ დადიანმა, სამეგრელოს მთავარმა, თავი შეაფარა რუსეთის ორთავიანი არწივის ფროას და ფიცი დასდო მის ერთგულებაზე 3 დეკემბერს 1803 წელს; სამაგიეროთ სოლომონ მეფის მიერ წართმეული ლეჩხუმი მის სამფლობელოში უნდა შესულიყო, რაც მოხსენებული იყო ხელშეკრულებაში გენ. ციციანოვის თანხმობით. ამასთანავე დადიანი ითხოვდა სოლომონ მეფის წინააღმდეგ დახმარებას. სოლომონ მეფე ჭკვიანი, შორსმჭვრეტელი და გარემოების ამწონ-დამწონი ადამიანი იყო; მას ქართველების ბისმარკსაც კი უწოდებდენ ¹⁾. ბუნებით დაჯილდოებულმა მეფემ შეიგნო კრიტიკული მდგომარეობა და იწყო გარემოების მიხედვით მოქმედება, მაგრამ ყოველივე ცდა, რომ შეენარჩუნებია სამეფო ტახტი, ქარწყლდებოდა მის წინააღმდეგ ამხედრებული პირების და რთული ისტორიული ფაქტორების მეოხებით. ამ მდგომარეობაში მყოფმა მეფემ ქედი მოიხარა და მზად იყო აესრულებინა რუსეთის მეფის მოთხოვნა. სოლომონ მეფემ მართლაც განათავისუფლა დედოფლის ანას შვილი. კონ-

¹⁾ იხ. Соколовъ. „Мое въ Имеретіи путешествіе“
Присоединеніе Грузіи къ Россіи“, Ад. Борже.

სტანტინე მუხურის ციხიდან 10 წლის ტყვეობის შემდეგ. აგრეთვე ურჩევდა მეფე სოლომონი ბატონიშვილებს ფარნაოზს და იულონს გამგზავრებულიყვნენ რუსეთს ¹⁾. ამპერატორი ალექსანდრე I სწერდა გენ. ციციანოვს, რომ მას ფულით მოესყიდა მეფე სოლომონ II, ოღონდ მის დახმარებით ხელში ჩაეგდო ბატონიშვილება ალექსანდრე და იულონო.

ამის შემდეგ სწერდა მთავარმართებელი ციციანოვი გარეშე საქმეთა მინისტრს გრაფ ვორონცოვს: „მეფე სოლომონმა ზემო მოყვანილი საქციელით უფრო მეტად დაამტკიცა საქმით სრული ერთგულება და ნდობა რუსეთისადმი და მასთანავე არა ფარისევლური მორჩილება მისი ი. უდიდებულესობის ნებისაო“ ²⁾. ამის შემდეგ ი. ალექსანდრე I-მა ნიშნად განსაკუთრებული ყურადღებისა უბოძა სოლომონ II ორდენი ალექსანდრე ნეველისა, რომლის ნიშნებიც აღმასით მორთული გამოუგზავნა მთავარმაო. ციციანოვს მეფის გადასაცემად ³⁾. სოლომონ მეფეს უნდოდა რუსეთთან მჭიდრო კავშირი ჰქონოდა და ისეთი პირობები შეექმნა, რომ ურთიერთს დახმარებოდენ, როდესაც ეს საჭირო იქნებოდა მათთვის ⁴⁾. ამ მიზნით და დადიანის ბოროტების აღ-

¹⁾ Архивы мин. инос. дѣлъ № 45.

²⁾ Акты, т. 1 № 701, 1251.

³⁾ იქვე: 706.

⁴⁾ იქვე: II, 696.

საკვეთად სოლომონ მეფემ ისურვა რუსეთის მფარველობის ქვეშ ყოფნა. მან შეადგინა სათხოვარი მუხლები და მდივანბებს სოლომონს გაატანა პეტერბურგს მ. ი. უდიდებულეზასთან დასამტკიცებლად. შინაარსი სათხოვარი მუხლებისა შემდეგი იყო:

1) მე სოლომონ, ბაგრატიონთა ჩამომავალი, მეფე სრულიად იმერეთისა და კანონიერი მფლობელი იმერეთის სამეფოისა, ამ აქტის ხელმოწერის დღიდან ფიცით დაპირების აღსრულების შემდეგ თვით და ყოველი ჩემი კანონიერი მემკვიდრეებით და სრული ჩემი სამეფოთი ვენდობი სამკვიდრო და ერთგულ მორჩილებას და ქვეშევრდომობას უმაღლესის სრულიად რუსეთის სახელმწიფოს აწ ბედნიერად მფლობელს უუგანთლებულებსა და უუმორჩმულებს დიდს ხელმწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პავლეს ძეს, თვითმპყრობელს სრულიად რუსეთისას და მისს მაღალ მემკვიდრეს.

2) მეორე მუხლში სოლომონი ითხოვს, რომ იმპერატორმა წყალობა მოიღოს, რათა იგი, ძენი მისნი და, თუ მამრობითი მემკვიდრე არ მისცა ღმერთმა, მის შემდეგ ბატონიშვილი კონსტანტინე დავითის ძე და მისი ჩამომავალნი უფროსობით აღჭურვილნი იყვნენ იმერეთის მეფის უფლებებით და წინაშე იმპერატორისა ერთგულების მოვალეობითა, რის დასამტკიცებლად გაბედნიერდეს უმაღლესი წყალობის წერილით (გრამოტით), როგორც თვით,

აგრეთვე მისი ჩამომავალნი ტახტზე ასვლისთანავე და დამტკიცებულ იყოს გურიის იმერეთისაგან ხელ-ქვეითობა.

3) მეფე ითხოვს, რომ იმერეთის სამეფოში მას ეკუთვნოდეს სამართლის წარმოება და მიეცეს მას კანონი, რომლის ძალითაც დაისჯებოდენ კაცის მკვლელნი, ტყვეების გამყიდველნი, ქურდები და ავაზაკნი, რადგანაც სიკვდილით დასჯა რუსეთში აკრძალულია.

4) ითხოვს რუსის ჯარს მტერთაგან დასაც-ველად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

5) თუ ოქრო-ვერცხლისა და სხვა მადნების შე-მუშავება დაიწყება, ნუ მოაკლებს იმპერატორი მას იქიდან შემოსავლის ნაწილს.

6) ახალი გაშენებული ქალაქის შემოსავლიდანაც ნაწილი მომეცესო.

7) ამ თხოვნის სანაცვლოდ ვპირდები ერთგუ-ლებას იმპერატორსაო.

8) ვალდებული ვარ რუსის ჯარს ავუშენო და გაუთბო სახლიო.

9) ამ ჯარს უნდა ვაძლიო პური, ღომი, ქერი, თივა იაფ ფასადაო.

10) მადნების შესამუშავებლად იაფ ფასად ვუ-შოვნო მუშეებიო.

11) თუ იმერეთის ტყე გამოსადეგი იქნება რუ-სის ფლოტისთვის, იგი არ აუკრძალავს ტყეში სა-

რგებლობას იმ ხეებით, რომელსაც რუსის აფიცრები აირჩევენ ხოლო ხეების მოსაჭრელი და გასატანი ცოტაოდენი უნდა მეფის სასარგებლოდ გადაიხადონო.

12) დადიანის სამფლობელოდან წამოყვანილ ტყვეებს დავაბრუნებ და მის მამულზე პრეტენზია არ მექნებაო.

13) გავწმენდ გზას ქართლისაკენ, ოდიშსა და ფოთისაკენ და კარგად შევინახავო.

14) კონსტანტინე დავითის ძეს ვუთმოვ მამულს, რომელსაც ეწოდება საბატონიშვილო.

15) მეფე ითხოვს, რომ ბატონიშვილი ან ქართლში ან რუსეთში გადაასახლონ, მისცენ შესაფერი განათლება და იმერეთს მოაშორონ მიზეზი აღელვებისა.

16) ნავთსადგურებიდან ქართლში იმერეთზე გატარებულს საქონელზე ბაჟს არ აიღებს, ამის მაგივრად ითხოვს რუსეთის საბჭო შემოსავლიდან დანიშნულ ნაწილს.

17) გადასვლა იმერეთიდან ქართლში აკრძალულ იქნას.

ამ მუხლებს ხელს ვაწერ და ფიცით ვპირდები იმპერატორს ერთგულებას ¹⁾).

¹⁾ მოყვანილი მუხლების შინაარსი იხ. Акты, Т. VI. до-полн. и прилож. ко 2 части № 48.

როდესაც მეფისგან გაგზავნილი მდივანბეგი ლეონიძე რუსეთის სატახტო ქალაქში იმყოფებოდა თავის მისიის შესასრულებლად, სწორეთ ამ დროს კავკასიის მართველებმა შემდეგი აცნობეს უმაღლეს მთავრობას პეტერბურგში: სოლომონ მეფემ ველურად მოაკვლევია ერთგულ დადიანისაგან გენ. ციციანოვთან გაპოგზავნილი კაცი და სულთანს კაცი გაუგზავნა და სთხოვა რუსების კლანჭებიდან თავი დამახწევდო ¹⁾. რასაკვირველია, ამ ამბავმა უმაღლეს სფეროში აღშფოთება გამოიწვია, რის შემდეგ იმერეთის სამეფოს ბედის გადაწყვეტა გენ. ციციანოვს მიანდევს. ²⁾ თავ. ლეონიძე პეტერბურგიდან თფილისში გამოგზავნეს გენ. ციციანოვთან ყოველისავე საქმის გადასაწყვეტად. ასე უნაყოფოდ ჩაიარა ლეონიძის მისიამ წამოყენებული ბრალდების მეოხებით. ადვილი შესაძლებელია, რომ ყველა ზემო წამოყენებული ბრალდება სოლომონ მეფის წინააღმდეგ სამშობლოს მოღალატეთა ინსინუაცია იყო. თვით სოლომონ მეფე ამტკიცებს, რომ მას არავითარი საქმე არ ჰქონია სულთანთან, არც კაცი გაუგზავნია, არც წერილობით არაფერი არ შეუტყობინებია. ერთი სიტყვით რუსეთის საწინააღმდეგოთ არაფერი განუზრახავს, ან კი როგორ განიზრახავდა ცუდს რასმე, როდესაც პეტერბურგში მდივან ბეგი სოლო-

¹⁾ იხ. АКТЫ.

²⁾ იხ. АКТЫ, т. II, გვ. 726.

მონი ყავდა გაგზავნილი და საქმის დაბოლოებას სიხარულით მოელოდა. რაც შეეხება დადიანის მიერ გამოგზავნილ კაცის მკვლელობას, შემდეგნაირად მოხდაო, განაგრძნობს სოლომონ მეფე: დადიანისა-გან გამოგზავნილი კაცი, გვარად კვინიხიძე, ჩემი ქვეშევრდომი იყო, რომელიც დიდი ხანია გაიქცა საქურდ-ბაცაცოდ; მან ბევრჯერ ჩაიდინა საქმე, ღირსი სიკვდილით დასჯისა, ბოლოს გზის მცველებმა ქურდობის დროს მოუსწრეს მას და მოკლესო; ამასვე ამტკიცებს ქუთაისის მიტროპოლიტი დოსითეოსი ¹⁾. სოლომონ მეფის არაკეთილის მსურველნი სისტემა-ტიურად ავრცელებდნენ სიცრუეს, რომ მით აემხედრებიან რუსეთის მთავრობა მეფის წინააღმდეგ. ყველაზე უფრო უსიამოვნება იმ ხმამ გამოიწვია, ვითომ სოლომონ მეფე ყოველგვარ დახმარებას უწევდეს ბატონიშვილებს იულონს და ფარნაოზს. მაგრამ ამის შესახებ აი, რას ამბობს თვით მთავრობის წარმომადგენელი სოკოლოვი: „დახმარება მათთვის მუფეს არ უნდოდა, ან არ შეეძლო“ ²⁾. ბატონიშვილების ჩამოსვლა იმერეთში მძიმე ტვირთად დააწვა იმერეთს, რადგანაც ზედმეტი გადასახადი იყო გაწერილი, რაც არ მოსწონდა მეფეს ³⁾. ბატონიშვილ კონსტანტინეს მოწამლაც კი დააბრალებს მეფეს, მაგრამ

¹⁾ იხ. Акты. Т. II. გვ. 817, 818.

²⁾ იხ. Путеш. въ Имер. Соколовъ გვ. 112.

³⁾ იხ. Присоед. Грузіи къ Россіи, Дубровинъ, გვ. 202

ტყუილი გამოდგა, როგორც სოკოლოვი მოწმობს. რუს იმპერიალისტების ინტრიგების მეოხებით სოლომონ მეფემ საწადელს ვერ მიაღწია და მისი მდივანბეგი ლეონიძე ციციანოვთან იქმნა გამოგზავნილი. საქმის გადასაწყვეტად ციციანოვში ზოგიერთი მუხლის შეცვლა მოითხოვა, მაგრამ ლეონიძეს ნება არ ჰქონდა მთავარმართებლის სურვილს დაყოლოდა და ამიტომაც საჭირო შეიქმნა დაწყებული საქმის დასაბოლოებლად გენ. ციციანოვის და სოლომონ მეფის ერთად შეყრა. უკანასკნელნი კიდევაც შეიკრიბენ პირველად 1801 წ. 19 აპრილს ელაზნაურში, მაგრამ ვერ შეთანხმდნენ, რადგანაც გენ. ციციანოვს არ უნდოდა ლეჩხუმი იმერეთის სამეფოს ტერიტორიაში შესულიყო, რადგან ეს პროვინცია ხელშეკრულებით დათმობილი ჰქონდა დადიანს. როდესაც სოლომონ მეფემ ეს გაიგო, დაჟინებით მოითხოვა ლეჩხუმი მისთვის დაეთმოთ ¹⁾. ბოლოს ხანგრძლივი თათბირის შემდეგ 25 აპრილს 1804 წ. მეფემ მხოლოდ მაშინ მოაწერა ხელი და შეფიცა იმპერატორს ერთგულებაზე, როდესაც გენ. ციციანოვი ფიცის ქვეშ დაპირდა ლეჩხუმის მის სამეფოზე შეერთებას, თუ მეფე შესაფერ საბუთს წარმოადგენდა. ამის შემდეგ გენ. ციციანოვმა სოლომონ მეფეს მიართვა ალექსანდრე

¹⁾ იხ. Акты, т. II, გვ. 748, № 9.

ნეველის ორდენი უმაღლესად ბოძებული ¹⁾).

როდესაც ისტორიკოსი იმერეთის რუსეთთან შეერთების ისტორიას იხილავს, უმთავრესი ყურადღება 25 აპრილის 1804 წლის ხელშეკრულებას უნდა მიაქციოს, რომლის ძალითაც იმერეთის სამეფო რუსეთს შეუერთდა. უკანაჰნელი აკტი კი, როგორც ვიცით, ორივე მხრივ სრული ნებაყოფლობით მოხდა. ამიტომაც გასაკვირვებელია ზოგიერთის, აზრი, – ვითომ რუსეთს იარაღის ხალით დაეპყროს იმერეთი. თვით გენ. ციციანოვი, რომლის ზეგავლენითაც უმთავრესად მოხდა ეს ისტორიული აკტი, აი რასა სწერს იტალიისკის ამის შესახებ: „იმერეთის სამეფო ნებაყოფლობით შეიქმნა შეერთებული რუსეთის სამფლობელოსთან“ ²⁾. იმპერატორ ალექსანდრე I-ს თავიდანვე ძალით კი არა, ნებაყოფლობითაც არ უნდოდა იმერეთის რუსეთთან შეერთება. აი მისი რესკრიპტი მთავარ-მართებლისადმი: „მე განვიზრახე და საჭიროთ ვთვლი, თქვენ მოგანდოთ, რომ საკადრისად უარყოთ თქვენ ეს წინადადებაო“ ³⁾. (ე. ი. იმერეთის რუსეთთან შეერთების პოლიტიკა, რასაც დედოფალი დარია ცდილობდა და ამაზე გენ. ლაზარევმა იმპერატორს აცნობა: თუ შემდეგში უთანხმოება ჩამოვარდა სოლომონ მეფის და კავკასიის თავარ-მართებლების შორის, ეს გამოწვეული იყო ურთიერთ შორის დადებუ-

¹⁾ იქვე იხ. Услов, письм. от. кн. Цицианова.

²⁾ Акты, Т. II. 750.

³⁾ Акты, т. I. 709.

ლი ხელშეუკრულების დარღვევით და ეს გარემოება სრულიად არ აქარწყლებს პირველად ნებაყოფლობით დადებულ შეერთების აქტს; მიუდგომელი ისტორიული სამართლის სასწორი ყოველთვის მისკენ გადიხრება, ვინც შეურყევლად იცავდა დადებულ პირობას და არა მისკენ, ვინც ყოველ ფეხის გადადგმაზე თელავდა მას.

ამგვარად გენ. ციციანოვი კომპრომისებზე წავიდა დროებით და იმერეთის რუსეთთან შეერთების საქმე დააბოლოვა. მაგრამ ის დარწმუნებული იყო, რომ, როდესაც იმერეთიდან გამოგზავნილი ელჩები პეტერბურგს ჩამოვლენ, ადვილი იქნება მათი დახმარებით დავაჯეროთ სოლომონ მეფე ლეჩხუმის პროვინციაზე ხელი აიღოსო, მით უმეტეს, რომ გენ. ციციანოვს იმედი ჰქონდა, რომ იმერეთიდან გაგზავნილი იქნებიან მისგან ნაჩვენები პირნი ¹⁾. თუ ეს არ მოხერხდებოდა, მაშინ ლეჩხუმის მთლად იმერეთის მეფისთვის დათმობა არ უნდოდა, რადგანაც *Divide et impera*-ს პრინციპს აღიარებდა. აი რას ამბობს თვით გენ. ციციანოვი: „ლეჩხუმი შეუძლებელია მთლად წართმეულ ექმნას სამეგრელოს მთავარს.. გავყოთ ლეჩხუმი, რომ დაყოფილი ძალით ორივე მხარე დაუძლურდეს“ ²⁾.

შორსმჭვრეტელი მეფე მიხვდა გენ. ციციანოვის პოლიტიკას და დაიწყო უფრო ფრთხილად მო-

¹⁾ იხ. Акты, II. 791.

²⁾ იქვე, 759.

ქმედება. მან ელჩების პეტერბურგს გზავნა შეაჩერა და გენ. ციციანოვთან შემდეგი მოლაპარაკება გამართა: „სამღვდელოება, თავადნი, ხალხი და თვით თავ. ლეონიძეც წარმოგიდგენთ ბევრ დასამტკიცებელ საბუთებს, რომ ლეჩხუმი ჩემი პროვინციაა და, თუ თქვენ მომისჯით ლეჩხუმს მე, მომეცით იმგვარი მოწმობა, რომელსაც წარვადგენ მის უდიდებულესობასთან და თუ თქვენ უარს იტყვით ამაზე, მაშინ უმჯობესია მთლად გავჩუმდე“ ... ¹⁾ მაგრამ არ გასულა ბევრი ხანი, რომ ადგილობრივმა ჯარის უფროსმა ლიტვინოვმა წაართვა სოლომონ მეფეს ლეჩხუმის სიმამრები და უკანასკნელის შეკითხვაზე ასე მიუგო: „გენ. ციციანოვმა ასე იწება საქმის განურჩევლათ“. ლიტვინოვი სოლომონ II-ზე ამბობდა: „ის ძველი მეფეა. მე კი ახალი მეფე ვარო“. ამის გამგონი სოლომონ მეფე გულამოჯდომით ლაპარაკობდა: „როგორ დავუთმობ მას სამეფო, თუ იმპერატორის წინაშე არაფერს დავაშავებო?“ ²⁾. ამ მდგომარეობაში მყოფმა მეფემ რაკი დაინახა, რომ ქუთაისის მახლობლათ ჯარი დააბანაკეს და ხმებიც გავრცელდა, მეფე უნდა შეიპყრან და პეტერბურგს გაგზავნონო, ეჭვის თვალით დაუწყო ცქერა ადგილობრივ მართველობას. შეშინებული მეფე ხანდახან თვით სატახტო ქალაქს ქუთაისსაც კი სტოვებდა და ახლო-მახლო სოფლებში სცხოვრობდა,

¹⁾ იხ. 747.

²⁾ იხ. 875.

რომ მოსალოდნელი საფრთხე თავიდან აეშორებია. მას ჯი, მიუხედავად ამისა, გენ. ციციანოვი ქ. ქუთაისში გადასვლას უბრძანებდა ¹⁾).

1806 წელს გენერალი ციციანოვი მოკლულ იქნა ჰუსეინ-ყულისაგან შემდეგნაირად: როდესაც უკანასკნელი ბაქოს ციხე-სიმაგრეების გასაღებს აბარებდა გენ. ციციანოვს, მან უეცრად ტყვია დაახალა გულზე და გენერალი წუთისოფელს გამოასალმა ²⁾).

კავკასიის მთავარ-მართებლად გენ. ციციანოვის მოკვლის შემდეგ დანიშნულ იქმნა გენ. გუდოვიჩი, იმერეთის ჯარის უფროსად-კი გენ. მ. რიკჰოფი. ახალ მართველების ხელში სოლომონ მეფის საქმე უფრო მეტად დაიხლართა; მას ნიადაგი თანდათანობით ეცლებოდა. სხვები განაგებდნენ მის სამეფოს. ასე რომ მას მხოლოდ მეფის ტიტული შერჩა. სხვათა შორის იმერეთის საქმე იმანაც გაამწვავა, რომ 9 წლის დატყვევების შემდეგ დიგელის ციხიდან გამოიქცა 15 ოკტომბერს 1806 წ. გიორგი, უკანონო შვილი ალექსანდრესი და შვილი-შვილი მეფე სოლომონ I ³⁾). ბატონიშვილი გიორგი უნდოდათ სოლომონ მეფის მტრებს მის საბრძოლველ იარაღად გაეხადათ და მართლაც სამეგრელოს მთავარი ნიკო

¹⁾ იხ. 883.

²⁾ Павелъ Дим. Циціанова, Висковатова.

³⁾ იხ. Акты, т. III, გვ. 225.

დადიანი, რომელიც გრიგოლ დადიანის სიკვდილის შემდეგ (1804 წ.) განთავისუფლებულ იქმნა აფხაზეთის მთავრის ქელეშბეკის ტყვეობიდან, შემდეგს სწერდა გენ. გუდოვიჩს: „ეხლა შემთხვევა გვეძლევა, რომ იმერეთი დავიპყრათ... მით უმეტეს, რომ ბატონიშვილი გიორგი ალექსანდრეს ძე განთავისუფლებულია ციხიდან და ამიტომ ჩვენ შეგვიძლია მისი დახმარებით ჩავქოლოთ ძლიერება სოლომონ მეფისაო“¹⁾. ამგვარად, როგორც ხედავთ, ერთ დროს სოლომონ მეფის ხელქვეით-მყოფმა სამეგრელოს მთავარმაც-კი გამოილაშქრა მეფის წინააღმდეგ, რომლის გაყიდვით თვით შეინარჩუნა სამეგრელოს სამთავრო; ესეც არ იკმარა. იმერეთის მეფის კომპენტენციას შეუჩერებლივ უფლება ეკვეცებოდა: სამეგრელოს სამთავრო ჩამოშორდა. ახლა გურიისასაც ხელიდან აცლიდენ. როდესაც გურიის სამთავროში უთანხმოება მოუხდათ ბატონიშვილებს, სოლომონ მეფემ, როგორც მათმა უფროსმა და მფარველმა, ჯარი გაგზავნა მათ დასამშვიდებლად, მაგრამ გენ. მ. რიკჰოფმა აქაც ჰკითხა, რა მიზნით გაგზავნე გურიაში ჯარიო. სოლომონ მეფემ უპასუხა: რომ შევაჩურო მათი ჩხუბი არა სისხლის ღვრით, არამედ მარტო შიშითაო“.²⁾ სოლომონ მეფე ამ შემთხვევაში ცდებოდა იმიტომ, რომ მას არ ჰქონდა წინანდელი ძალა და გავლენა, რადგან უხეში ძალა მხარს უჭერდა მის მოწინააღმდეგე ურჩ ვასალს ვახ-

¹⁾ იხ. Акты, т. III, გვ. 227.

²⁾ იხ. Акты, т. III, გვ. 216.

ტანგ გურიელს ¹⁾. თვით გენერად გუდოვიჩმა უბრძანა გენ. მ. რიკჰოფს გურია დაეჭირა, როდესაც მას ქელემბეჟის და სამეგრელოს ჯარი საკმაოთ ეეოლებოდა ²⁾.

სოლომონ მეფე განსაცდელში ჩავარდა. ის ვერ შეურიგდა თავის მწარე ბედს. ან როგორ შეეძლო ხელი აეღო თავის უფლებაზე ამგვარი ნების მეფეს, რომელიც ძლიერებაზე და ბრწყინვალე მომავალზე ფიქრობდა, მაგრამ მისი მისწრაფებანი ალაგმა ერთგვარი ისტორიული პროცესის მსვლელობამ. ამგვარ მდგომარეობაში მყოფმა სოლომონ მეფემ დაწვრილებით ამცნო რუსეთის მეფეს თავისი განსაცდელი და შეურაცხყოფა, მაგრამ ეს ცნობა არ მივიდა იმპერატორამდის და დარჩა „ხმად მღალაღებელად უდაბნოსა შინა.“ როგორც აქტებიდანა სჩანს, ბარონი ბუტბერგი შემდეგს სწერდა გენ. გუდოვიჩს: თხოვნა მისი (ე. ი. სოლომონ მეფის), მის უდიდებულესობის სახელზე დაწერილი, შეიცავს სხვადასხვა შეუფერებელ ჩივილს გენ. ციციანოვზე, გენ. ლიტვინოვზე და გენ. მ. რიკჰოფზე.. ამიტომ მე ზედმეტად ვცან შევაწუხო ამ თხოვნით მისი უდიდებულესობის ყურადღებაო“ ³⁾. ისტორიული მსვლელობის ნიშანდობლივი თვისება ის არის, რომ ისტორიული ფაქტი არ მეორდება ერთიდაიგივეობით, მაგრამ მხოლოდ ნიმუში ადგილობრივი მართველობის

¹⁾ იქვე. 244

²⁾ Акты, т. III, გვ. 245, № 65.

³⁾ იქვე, იხ. 253.

თვითნებობისა შეგვიძლია ვიპოვოთ ბულგარეთის ისტორიაში. იმ დროს, როდესაც ბულგარეთში პრინცი ბატენბერგის მართველობა გაუქმდა, ბულგარეთში დიდძალი რუსეთის მხედრობა იმყოფებოდა. ამ ჯარის უფროსმა გენ. კაულბარსმა ყოველივე ღონისძიება იხმარა ემოვა მიზეზი და ბულგარეთი რუსეთისათვის შეერთებინა და მზად იყო მოეყვანა სისრულეში თავისი განზრახვა. მაგრამ ბულგარეთის ოკუპაცია რუსის ჯარისთვის შეუძლებელი შეიქმნა, რადგანაც მეფე ალექსანდრე I-მა ბულგარეთის რუსეთთან შეერთებაზე უარი განაცხადა ¹⁾. იმერეთის სამეფოს ბედი-კი გადაწყვეტილი იყო ადგილობრივი მართველების მეოხებით. ისტორიულმა მსვლელობამაც უნუგეშო ნიადაგი მოუშადა იმერეთის სამეფოს და თავისი დალი დაასო. განა შეეძლო სოლომონ II ისტორიული მსვლელობის წინააღმდეგ წასულიყო? არა, მას ეს არ შეეძლო, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მიუხედავად მისი უნიადაგო და შევიწროებული მდგომარეობისა, ის მაინც თავგამოდებით იცავდა უფლებას მის ქვეშევრდომთა და თავის პიროვნულ ღირსებას, სანამ ოდნავ ძალა შესწევდა, აი, რასა სწერდა მეფე გენ. მ. რიკ-ჰოფს: „აგერ 1300 წ. გავიდა მას აქეთ, რაც მე და ჩემს შთამომავლობას გვქონდა მეფის უფლება და სანამ მე აღჭურვილი ვარ ამგვარი უფლებით – იცოდეთ და ირ-

¹⁾ იხ. Исторія Болгарій и Сербій Погодина, გვ. 216, 217.

წმუნეთ , – რომ, თუ იმერეთში ერთს დიდებულს დაი-
ჭერთ, მთელი იმერეთი უნდა ამოწყდეს... თუ თქვენ
თქვენი უფლებით დაიჭერთ ვისმე, მით ხომ ჩემი
მეფური უფლება ქარწყლდებაო“¹⁾. ამასთანავე არ-
წმუნებდა მათ, რომ დამნაშავეს ის მათზე უფრო და-
სჯის და არ გაამეფებს ბოროტებას²⁾. უკანასკნე-
ლი აღშფოთება მეფისა გამოწვეული იყო მით, რომ
მას დაუჭირეს ექიმი ნიკოლაოზ პატერი, რომელსაც
გრიგოლ დადიანის მოწამლას აბრალებდენ. ამგვარად,
როდესაც სოლომონ მეფემ დაინახა, რომ ხელშეკ-
რულების მუხლები დაარღვიეს ადგილობრივმა მარ-
თველებმა, ის ორპირობით და ცბიერებით კი არ იქ-
ცოდა, წინააღმდეგ, გასაოცარია მისი გულახდილი
და პირდაპირი ქცევა, სანამ მარტო არ დარჩა ბრძო-
ლის ველზე. მეფე პირდაპირ სწერდა გენ. გუდოვიჩს:
ხელშეკრულების მუხლები დარღვეულია, მაგრამ სა-
ნამ ხელახლა შეგეკვრებოდეთ, ჩვენთვის შესაძლებელ
ხელშეკრულობის მუხლებით, როგორც წერილობით
ვამცნე მის ი. უ., მანამდის, რაც ძალგვიძს, გემსა-
ხურებით, მხოლოდ არა ვალდებულობის ძალითო³⁾.
თუმცა ჯარის უფროსი გენ. მ. რიკჰოფი ამბობდა
რომ „განზრახვა მეფის ფორმალურად არ არის გა-
მომჟღავნებულიო“⁴⁾. მაგრამ მისი დაღუპვის მსურ-

¹⁾ Акты, 255.

²⁾ იქვე. 255.

³⁾ იქვე. 269

⁴⁾ Акты т. III. 308.

ველნი მოღალატის სახელით ნათლავდენ მეფეს. სა-
ინტერესოა, თუ როგორი საადუმლოებით ეცლებოდა მას
ნიადაგი და ბნელეთისაკენ მიექანებოდა. გენ გუდოვიჩმა
შემდეგნაირი დარიგება მისცა გენ. მ. ორბელიანს (რო-
მელიც გენ. მ. რიკჰოფის მაგიერ იქმნა დანიშნული):
მას ყოველივე ღონისძიება უნდა ეხმარა მეფის დასარწმუ-
ნებლად, რომ მას არავითარი საფრთხე არ მოეღოს, რუ-
სეთის მთავრობა მას ტახტს არასდროს არ წაართმევს.
ამგვარად მოპოებული ნდობით უნდა ესარგებლნა გენ.
მ. ორბელიანს და მაზე მინდობილი დიდმნიშვნელოვანი
საქმე დაებოლოვებინა, ე. ი. სოლამონ მეფე ხელში
ჩაეგდო. ყოველავე ეს უნდა მომხდარიყო ფარულად და
ხელოვნურად, რომ არ ყოფილიყო გამომჟღავნებული გენ.
მ. ორბელიანის განზრახვა ¹⁾).

გენ. გუდოვიჩი ერთი მხრივ ამგვარ გეგმით მო-
ქმედებდა, მეორე მხრივ-კი სოლომონ მეფეს არწმუ-
ნებდა, ვითომ ის კეთილგანწყობილებით აღვსილია
მისდამი და მის სასარგებლოდ შუამდგომლობს, სა-
დაც ჯერ არს ²⁾. სოლომონ მეფე იმდენად შორს-
მჭვრეტელი ადამიანი იყო, რომ შეუძლებელი იყო არ
ეგრძნო მის უფლებაზე მომართული ბასრი ხმლის მოა-
ხლოება. ეხლა კი აევსო მას მოთმისებას ფიალა და
მზად იყო ყოველგვარი საშვალეებისათვის მიემართა, ოღონდ

¹⁾ იქვე, 315 № 11.

²⁾ იქვე, 318.

თავი განსაცდელისაგან ეხსნა. მაგრამ მას ამისათვის ძალა არ შესწევდა ახლა. სამეფოს ძალა და მთლიანობა დაქუცმაცდა: სოლომონ მეფის ვასალები, გურია-სამეგრელოს მთავრები, დახმარების მაგიერ წინააღუდგენ მას, და სოლომონ მეფე ხაფანგში გააბეს. ამგვარათ ბრძოლის ველზე მარტოდ დარჩენილმა მეფემ, რადგან სხვა არავითარი საშუალება არ ჰქონდა, ორჭოფობას მიმართა. ერთის მხრივ რუსებს ერთგულებაში არწმუნებდა, მეორე მხრივ ჰუსეინ-ხანთან კავშირი დაიკავა რუსეთის საწინააღმდეგოდ ¹⁾. სწორეთ ამდროს გენ. ტორმასოვმა გენ. გუდოვიჩის მოადგილემ, ამცნო იმერეთის თავადებს და სასულიერო წოდებას, რომ მათ დაეთანხმებიათ მეფე შემდეგ მოთხოვნის ასასრულებლად: ამ მოთხოვნის ძალით მეფეს ელჩები უნდა გაეგზავნა პეტერბურგს და მძევლად მიეცა მათთვის ბატონიშვილი კონსტანტინე და წარჩინებულნი პირნი. არის მოთხოვნა, რის შესრულებაც იძულებითი ხდება უმწეო მდგომარეობის მეოხებით. მაგრამ არის მასთანვე იმგვარი მოთხოვნებიც, რომლის ასრულებას ვერავითარ გარემოებას ვერ დაუქვემდებარებს ადამიანი, თუნდ სიცოცხლედაც დაუჯდეს ეს. ვის არ უნახავს სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა სუსტა და მძლავრ არსებათა შორის? მეტად გულ-შემზარავს სურათს წარმოადგენს სუსტი არსების უიმედობის უკა-

¹⁾ იქვე, 320.

ნასკნელი წუთების განცდა, სულიერი ტრაგიზმი, როდესაც ის ნათლად უყურებს თავის უმწეო მდგომარეობას, იცის, რომ ყოველივე ზედმეტი იერიშის მიტანით მხოლოდ მას ძალა ფენქვეშ ეცლება და მით კარგავს უნარს კიდევ რამოდენიმე წუთით გაუმკლავდეს თავის მძლავრ მოწინააღმდეგეს. სამარისებური სიჩუმე სუფევს ირგვლივ ამ ტრაგიზმის დროს. არსაიდან ისმის ამაყი ხმა მშველელისა, მაგრამ მაინც უკანასკნელ წუთამდე ებრძვის ის თავის მოწინააღმდეგეს, ვიდრე ღონე მიხდილი უმწეოთ არ დაენარცხება მიწაზე. წორედ ამ ყოფაში ჩავარდა სოლომონ მეფე; ოდესღაც თვით მძლავრი, მბრძანებელი მთელი დასავლეთ საქართველოსი, ახლა კი ისტორიულა ტალღას უღმობელმა ზვირთებმა უმწეო დროს მოუსწრეს მას და წელში გადახარეს, მაგრამ მაინც უკანასკნელ შესაძლებლობამდე მედგრად ებრძოდა უნუგეშო გარემოებას. რაკი მეფემ გაიგო, რომ მისი შეპყრო ბა გადაწყვეტილი იყო, ის 1807 წლიდან დაწყებული ძლიერ ფრთხილად იქცეოდა. დაბურულ ტყეში იფარავდა თავს, როგორც გადმოგვცემს იმერეთის ჯარის უფროსი ტორმასოვი. მეფეს ყოველმხრივ იჭვი შეეპარა, როდესაც მისმა ერთგულმა (არას ვიტყვი გურია-სამეგრელოს მთავრებზე) სახლთუხუცესმა ზურაბ წერეთელმა ღალატი დაიწყო და სამშობლო ოქროზე გაყიდა. რაკი ამის შემდეგ მეფეს იჭვი შეეპარა ქვეშევრდომთა ერთგულებაზე. მან შეკრიბა საბჭო თავადებიდან და

5000 შეიარაღებულ ქვეშევრდომთაგან და შეეკითხა: სურთ თუ არა ყავდეთ მათ მეფე, რომ დარწმუნებულიყო მათი მისდამი ერთგულებაზე. როდესაც ქვეშევრდომებმა ერთგულება გამოუცხადეს, სოლომონ მეფემ უარი უთხრა კავკასიის მთავარმართებელს ელჩების გაგზავნაზე პეტერბურგს. ამის შემდეგ სოლომონ II უფრო გაბედულათ იწყო მოქმედება. ზურაბ წერეთელს სურდა აემხედრებინა მეფის წინააღმდეგ რაჭისა და გურიის თავადები და შემდეგ კი ლეჩხუმ-სამეგრელოს მხედრობის დახმარებით იერიში მიეტანა მეფის სადგომზე და ხელში ჩაეგდო უმწეო მეფე ¹⁾. რაკი გენ. ტორმასოვმა მეფის ურჩობა გაიგო, უბრძანა 1809 წელს, 17 ივლისს გენ. მ. ორბელიანს და პოლკოვნიკ სიმონოვიჩს, რომ როგორც უნდა დაჯდომოდათ, მეფე ხელში ჩაეგდოთ ზურაბ წერეთლის დახმარებით და თფილისში გაეგზავნათ. ²⁾. მასთანვე აეღო ფოთის სიმაგრეც, რომელიც ამ დროს სათათრეთის ხელში იყო. გენ. მ. ორბელიანმა იერიში მიიტანა ფოთზე გურულების დახმარებით და გაიმარჯვა. სიმაგრის ახლო მყოფი თათრის ჯარი გაფანტა და 2 დროშა ჩაიგდო ხელში ³⁾. ამგვარად, როდესაც სოლომონ მეფე გამომწყვდეული დარჩა მის მოწინააღმდეგეთა შორის, ის მორჩილებას დაპირ-

¹⁾ იქვე, 284.

²⁾ იქვე, 286.

³⁾ იქვე, 291.

და გენ. ტორმასოვს, თუ დაარწმუნებდნენ, რომ მის მეფურ ღირსებას არავითარი შეურაცხყოფა არ მოელოდა, სამაგიეროთ მეფე პირდებოდა მოთხოვნი-სამებრ ელჩების პეტერბურგში გაგზავნას და გახ-დებოდა მისი მუდმივი მორჩილი ¹⁾). მაგრამ სოლო-მონ მეფის ხვეწნა-მუდარას ვინ აქცევდა ყურადღე-ბას. ადგილიბრივი მართველები შეუდრეკელად მი-ილტოდნენ ერთხელ დასახულ მიზნისაკენ. ისინი ცბი-ერებით ცდილობდნენ დაერწმუნებიათ მეფე, რომ ის გადასულიყო საცხოვრებლად თავის სატახტო ქა-ლაქ ქუთაისს, სადაც ამ დროისთვის შეაკეთებდნენ მის დანგრეულ სასახლეს. ამას გარდა, როოდესაც მე-ფე გაგზავნიდა ელჩებს პეტერბურგში და ხელში ჩაიგ-დებდნენ მძევლად ტახტის მემკვიდრეს ბატონიშვილ კონსტანტინეს, მხოლოდ მერე უნდა აერჩიათ შესა-ფერი დრო მეფის შესაპყრობად და თფილისში გა-საგზავნად. „თუ ასე არ მოვიქცევით, სწერდა პოლკოვ-ნიკი სიმონოვიჩი გენ. ტორმასოვს, ძალით სისრულეში მოყვანა ჩვენი განზრახვისა საქნელოაო, რადგანაც ხალხი ერთგულია და მხარს უჭერს მეფესოა“ ²⁾). ამგვარად იყო გამბული ქსელი, რომელშიაც უნდა გახლართული-ყო სოლომონ მეფე. ის გრძნობდა ჩრდილოეთიდან წამოსულ გრიგალის მოახლოვებას, მაგრამ მიუხედა-

¹⁾ იქვე. 292.

²⁾ იქვე. 296. იხ. Рапортъ полк. Симоновича ген.

Тормасову. отъ 12 дек 1809 г. № 1480, Кутаисъ.

ვად ამისა მეფე პირდაპირ სკემდა პასუხს გენ. ტორმასოვს მისდამი მოწერილ წერილზე. სოლომონ მეფის პასუხში გამოხატულია მთელი მისი სულიერი ტრაგიზმი და ამიტომაც სავსებით მოვიყვან ამ წერილის შინაარსს: „მივიღე წერილი უპატივცემელ მაღალ აღმატებულებისა თქვენისა, სადაც მადლობას გვითვლი იმისთვის, რომ ჩვენ სურსათი მივეცით თქვენს ჯარს და დახმარება აღმოუჩინეთ ჩვენი სამეფოდან გამგზავრების დროს ¹⁾. მოწყალეო ხელმწიფევე! მერწმუნე, როგორც პატიოსანს ადამიანს და მართლმორწმუნე მეფეს, რომ გულმოდგინედ მსურს ყოველივე საშვალეებით ვეხმარებოდე რუსეთის მხედრობას, განსაკუთრებით უკანასკნელი წერილის მერმე, სადაც მარწმუნებთ რომ კეთილგანწყობილება საუკუნოთ დარჩება ჩვენს შორის. მასთანვე ბრძანებთ, რომ მუხლების და პირობის შეცლა აკრძალულია კანონის მიერ, არამედ ერთხელ მიცემული ვალდებულება დაცულ უნდა იქმნას წმინდად და შეურყევლად; მე ბევრჯერ გამცნეთ თქვენ წერილით, რომ თქვენს წინეთ მყოფმა მართველებმა გასტეხეს ფიცი, პირობა და ხელშეკრულობა და არ დაიცვეს წმინდად – უკეთუ დაიცვეს წმინდად:

¹⁾ ეს ჯარი გენ. ტორმასოვის განკარგულებით იმერეთის სამეფოდან უნდა გამგზავრებულიყო ქ. ფოთის ასაღებად, რაზედაც მეფემ გენ. ტორმასოვის თხოვნით თანხმობა განაცხადა. იხ. იქვე. Нисъмо ген. Тормасова къ царю Соломону 11 окт. 1809 г. № 505.

ა) სად არის სამკვიდრო სამფლობელო ჩემი ლეჩხუმი, რომლითა შემოველ მფარველობასა ქვეშე და რომელსა ზედა საშინელითა ფიცითა მაქვს ხელ-მოწერილობა და პირობა თავ. ციციანოვისა.

ბ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად – შუა ლეჩხუმში ჩვენ გვქონდა ციხე დეგვირი; აქ მყოფნი მეციხოვნენი მოგვიკლეს იქაურ მცხოვრებლებმა. ჩვენ ამ საქმის შესახებ ვითხოვეთ სამართალი, მაგრამ ნაცვლად სამართლისა წაგვართვეს ციხე და მისცეს დადიანს.

გ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად ციციანოვმა გა-მოგვიცხადა აღწერილ მუხლებ შორის, რომ ჩემს სამეფოში იქნება მცირე ნაწილი მხედრობისა – ერთი როტა - ას ოცი კაცი, სადაც მენებებოდა, – რის ძალით დაგვიყენა 120 კაცი; ახლა კი ჩემდა დაუკითხავად და იქ, სადაც მე არ მსურს, მრავალი მხედრობა სდგას!

დ) უკეთუ დაცულ არს წმინდად – ჩვენ გვაქვს ხელ-მოწერილობა და პირობა ფერდ-მარშალ გუდოვიჩისა, რომ გარდა ადგილობრივ გარდაცვალებული რეკრუტის მაგიერ – იმერეთში არ იქნება შემოყვანილი არც ერთი შეიარაღებული სალდათი. ახლა კი იქ პოლკებს დაუზამთრია.

ე) უკეთუ დაიცვეს წმინდად – ქუთაისში ჩემს სასახლეში და თვით ჩემს საწოლ ოთახში დაბალ მოხელებს უსხდათ ხასებად ჩვენი თავადებისაგან წართმეული მოახლენი.

ზ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად – რისთვის დააქციეს საფუძვლამდე ჩვენი სამეფო სასახლე ქუთაისში.

თ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად პირველი იმერეთის თავადი წულუკიძე – სიძე ჩემი დავით, სალდათებმა შეიპყრეს ქუთაისში, ათრიეს, გალახეს, თავი გაუტეხეს და სისხლით შეღებული წარმოსდგა ჩემთან. ამის შესახებ ვითხოვეთ სამართალი, მაგრამ ჩვენ გვიპასუხეს – თუმცა თავ. წულუკიძეს დანაშაული არ ჰქონია, მაგრამ სალდათებს ვერ ეცნათ, თორემ არ გალახავდნო.

ი) უკეთუ დაიცვეს წმინდად – ამდენი წელია რუსის მხედრობა სდგას ჩემს სამეფოში, როგორც თავის სახლში, თავს ირჩენს, სარგებლობენ ჩვენის წყალობით: შემით, სახლით, პროვიანტით, ფურაჟით, ხარით, ცხენით, ურმით, სასმელითა და მშვიდობიანათ ატარებენ ზამთარ-ზაფხულს; სამაგიეროთ, ნაცვლათ მადლობისა, გვაგინებენ ჩვენ და ეზიზღებათ ჩვენი თავადები და კეთილშობილნი.

წერილი რომ არ გამიგრძელდეს – არ ჩამოვთვლი – სხვა ბევრ შეურაცხყოფას, რომელიც მე მომაყენეს რესებმა უსაბუთოდ. მხოლოდ შეგეკითხებით, თქვენო აღმატებულებაჲ, მოწყალეო ხელმწიფეო ჩვენო! მიხედეთ ზემო-აღწერილთა და გვითხარით – სად რის წმინდად დაცვა და შეურყევლობა პირობისა და ხელშეკრულობისა! დასასრულ მეფე თხოვდა გენ. ტორმასოვს, გულმოდ-

გინედ სთხოვდა, მშვიდობიანობის ჩამოსაგდებად და გან-
სამტკიცებლად – გამოეგზავნა მასთან მოსალაპარაკებლად
ნად.-სოვ. პავლე მოგილიოვი ¹⁾).

სანამ ამგვარ შინაარსის წერილს მიიღებდა გენ.
ტორმასოვი, მან მოთხოვნა წარუდგინა სოლომონ
მეფეს აღსასრულებლად, წინააღმდეგ შემთხვევაში,
სწერდა გენ. ტორმასოვი: ნაბრძანები მაქვს, თუ
მეფე სოლომონი კვლავ გაჭირვეულდება და მორჩი-
ლებას არ განაცხადებს, ძალით ჩამოართმევენ მე-
ფობასაო.

პირობები შემდეგი იყო:

ა) წარუდგინოს სიმონოვიჩის სამი დღის გან-
მავლობაში პეტერბურგში გასაგზავნ დესპანებად
ბატონიშვილი კონსტანტინე, სიძე მეფისა მაღხაზ
ანდრონიკაშვილი, თავადნი: სოლომონ ლეონიძე,
სეხნია წულუკიძე, ქაიხოსრო წერეთელი და როს-
ტომ ნიჟარაძე;

ბ) მეფე გადავიდეს დაუყონებლივ საცხოვრებ-
ლად ქუთაისში;

გ) გაგზავნოს დესპანთა ხელით უმაღლესი თხოვ-
ვნა მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ იმპერატორ-
მა სამუდამოდ მიიღო იმერეთი თავის ხელქვეით,
მოინანიოს თავისი საქციელი და აღუთქვას მშვიდო-

1) იქვე, 299. იხ. Цисьмо царя Соломона къ ген. То-
рмасову от. 5 января 1810 г.

ბიანი ერთგულება. „მაშინაო, – ბრძანებს ტორმასო-
ვი, შეგრჩებათ იმერეთის მართვა იმ უფლებით, რო-
მელიც ტრაქტატით დათმობილი გაქვთ, წინააღმდეგ
შემთხვევაში ხმლით დავიმორჩილებ გაუგონარს, განვ-
დევნი სამეფოდან და მოვაწყობ ერთგულ იმერთა
საქმესაო“, და დასძენდა საყვედურს: „ხუთი წელი-
წადია, რაც ერთგულობის ტრაქტატით შეეკრა მეფე
რუსეთს, მაგრამ მაინც სპარსელებთან გაქცეულ ბა-
ტონიშვილ ალექსანდრესთან, ახალ-ციხის ფაშასთან
და ტრაპიზონის სერაკირთან კავშირს სდებდა რუს-
თა სავნებლათო“. ¹⁾ თუ სამი დღის განმავლობაში
ზემო მოყვანილი მოთხოვნა არ იქნებოდა სისრუ-
ლეში მოყვანილი, სიმონოვიჩს მთავარ-მართებლის
მიერ გამოგზავნილი პროკლამაცია უნდა გამოეცხა-
დებინა; ამ პროკლამაციაში მთავარმართებელი, აღ-
ნიშნავდა რა მეფის დანაშლს, მიმართავდა სამ-
ღვდელოებას, თავად-აზნაურობას და ერს შეეფიცათ
იმპერატორის ერთგულებაზე და უარეყოთ სოლო-
მონ მეფე და ყოველივე მასთან დამოკიდებულება;
იმერეთში კი „დროებითი მმართველობა“ უნდა შე-
მოდებულიყო, თავად-აზნაურებისაგან შემდგარი რუს
მოხელის თავმჯდომარეობით. ამასთანავე გურია-სამე-
გრელოს მთავრების მამიას და ლევანის დახმარებით
სიმონოვიჩს ყოველმხრივ გზა უნდა შეეკრა მეფისა-

¹⁾ იხ. იქვე. Письма Тормасова въ Сим. და იმერეთის მეფე
სოლომონ ალ. ხახანაშვილისა, გვ. 44.

თვის, რომ ის არსად გაქცეულიყო იმერეთიდან და ყოველივე ღონისძიება ეხმარა, მეფის შესაპყრობად ¹⁾. პროკლამაცია ამგვარი დარიგებით გაუგზავნა ტორმასოვმა სიმონოვიჩს, ვიდრე მეფისგან მოუვიდოდა მას თხოვნა – ეახლებინა მოსალაპარაკებლად იმერეთში ნადვორნის სოვეტნიკი მოგილიოვი. ამიტომაც გენ. ტორმასოვმა უბრძანა სიმონოვიჩს პროკლამაციის გამოცხადების შეჩერება, სანამ მეფე არ მოელაპარაკებოდა მოგილიოვს. სამწუხაროთ ეს მოელაპარაკება სასურველად არ დაბოლოვდა, მეფემ უარი განაცხადა მოგილიოვის წინადადებაზე: მძევლად მიეცა ბატონიშვილი კონსტანტინე და გადასულიყო საცხოვრებლად ქ. ქუთაისში ²⁾, რის შემდეგ შეუდგნენ სოლომონ მეფის შეპყრობას. პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა გაგზავნა კაცები სამეგრელოს და გურიის მთავრებთან, აგრეთვე სურამში პოლკ. სტალთან და ამცნო იმერეთისაკენ წამოეყვანათ ჯარი და გზადაგზა ხალხი იმპერატორის ერთგულებაზე დაეფიცებინათ. ბრძანების თანახმად, 20 თებერვალს 1810 წელს იმერეთს მოადგნენ სოფელ ანიდან და სვირიდან გამოგზავნილი რაზმი მაიორ პრიბილოვისა და სურამიდანაც რაზმი მაიორის რეუტისა. ამ რაზმში იყო თვით გენ. ტორმასოვი, როდესაც 19 თებერ-

¹⁾ იხ. Акты, т. IV., 302.

²⁾ იქვე, 308, 309 იხ. სოლომონ II. ხუსკივაძისა.

ვალს მეფემ უარი განაცხადა მოთხოვნის აღსრულებაზე. სიმონოვიჩმა პროკლამაცია გამოაცხადა 20 თებერვალს ქუთაისის ეკლესიაში და დიდი ამბით დააფიცა ქუთაისის მცხოვრებნი იმპერატორის ერთგულებაზე. როდესა დანამდვილებით გაიგო მეფემ ეს ამბავი, ხელმეორეთ გამართა მოლაპარაკება, მაგრამ ამაოთ, მის თხოვნას ყურადღებას არ აქცევდენ და რუსეთის ჯარი ყოველ მხრივ უახლოვდებოდა მეფის სადგომს. ამის მაყურებელნი მცხოვრებლები ტყეში გარბოდენ ან ციხეებში მაგრდებოდენ. თავადმა ქაიხოსრო წერეთელმა დასტოვა ოჯახი „მოდინახეს“ ციხეში და მედგრად შეებრძოლა პრიბილოვის რაზმს. ქაიხოსრო დამარცხდა, და პრიბილოვი მიადგა არწივის საბუდარს „მოდინახეს“, რომლის მცველად გამოვიდა ცოლი ქაიხოსროსი – ეკატერინე აბაშიძის ასული. სისხლის ღვრის ასაცდენად ხუთი დღის უნაყოფო ბრძოლის შემდეგ ქაიხოსროს ცოლმა დაუთმო ეს მიუვალი ციხე რუსებს – და ერთგულებაზე შეფიცა. ამგვარად, როდესაც იმერეთის აღმოსავლეთ ნაწილს აფიცებდენ რუსეთის ერთგულებაზე, სიმონოვიჩი დასავლეთ და ჩრდილოეთ ნაწილს აფიცებდა იმპ. ქვეშევრდომობაზედ. სამეგრეოლოდან ორი რაზმი წამოვიდა მაიორის შჩელკაჩევის და გენდრიმოვიჩის წინამძღოლობით; პირველს მოსდევდა მილიცია მეგრელებისა – ლევან დადიანის თაოსნობით და გურულებისა – მამიას წინამძღოლობით. მარტის დასაწყისში

1810 წელს მხოლოდ სამხრეთ იმერეთს არ დაეფიცა და მეფის დასაცველად ემზადებოდა; თვით მეფეც საბრძოლველად ემზადებოდა და ამიტომაც ოჯახობა მთაში გაისტუმრა და თვით 4000 შეიარაღებული კაცით ვარციხეს შეაფარა თავი. მაგრამ უკანასკნელი ძალა ვერ შეაჩერებდა მეფის ჩამავალ ვარსკვლავს: მას ნიადაგი თანდათან ეცლებოდა, რადგანაც თვით ყოყმანობდა და ერთ სწორ გზაზე ვერ დგებოდა. მეფე რომ ამ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, პოლკ. სიმონოვიჩმა გადასწყვიტა მეფისთვის გზა შეეკრა ახალ-ციხესა და ონში, რომ ოსეთში არ შეძლებოდა გაქცევა – შემოერთყა სოლომონ მეფისთვის ალყა და იერიში მიეტანა ვარციხეზე. მცველებმა რომ მტრის მოახლოვება გაიგეს, გაიქცენ, და მეფე თითქმის მარტო დასტოვეს; იგი იძულებული იყო ბაღდათში შეეფარებია თავი. აქედან გადავიდა სოფელ ხანში, სადაც ლისანევიჩის წინამძღოლობით რუსის ჯარი იდგა და მოესპო მეფეს შველის იმედი, რადგან გზა ახალ-ციხისკენ, საიდანაც მოელოდა ოსმალოს ჯარს, უკვე შეკრული ჰქონდა.

როდესაც მეფის მთელი ციხე-ქალაქები რუსების ხელში გადავიდა და მეფე ბრძოლის ველზედ მარტო დარჩა, ისე რომ მეფეს მხოლოდ 5 თავადი და 40 აზნაური შერჩა, ასეთ საფრთხეში მყოფმა მეფემ, რომელიც მოკლებული იყო საშვალებას გაქ-

ცეულიყო ახალციხეს ან ერთ-ერთ იმ ციხეში (მუხურის, საპაიჭავოს და ჭყვიშის), რომლებსაც იმერლები კიდეც იცავდნენ, გამართა სიმონოვიჩთან და ტორმისოვთან მოლაპარაკება; 8 მარტს გაუგზავნა დესპანები, რომლებმაც მეფის მინდობილობით შემდეგი გადაცეს გენ. ტორმასოვს: სოლომონი უარს იტყვის სამეფოს გამგეობაზე, თუ ხელწერილით დაპირდებიან, რომ იმერეთში დასტოვებენ და მისცემენ საცხოვრებლად მისგან დასახელებულს მამულს, სიმონოვიჩმა ურჩია მეფეს ენდოს გენ. ტორმასოვს და თფილისში უცადოს იმპერატორის გადაწყვეტილებას. მეფეს სხვა გზა არ ჰქონდა, თუ არ მიღება ამ პირობისა და მოისურვა სიმონოვიჩის და მოგილიოვის პარადად ნახვა, რომლებმაც მეფეს ჯვარზედ და სახარებაზე შეფიცეს, რომ მეფეს არ დაატყვევებენ და გზად სამეფო პატივს და დიდებას არ მოაკლებენ. სურამის ახლო მყოფ მეფეს ცნობა მოუვიდა, რომ ტორმასოვმა დაუნიშნა მას შესახვედრად გორი, რომელიც „გზაზე არის თფილისისაკენ, სადაც თქვენ უნდა ელოდეთ იმპერატორის მიერ თქვენი ბედის გადაწყვეტასაო“. როცა მიუახლოვდნენ სოფ. დირბს, სოლომონმა მოითხოვა, რომ ტორმასოვმა პატივი სცეს და იქ ინახულოს იგი, მთავარმართებელმა აქ ცოტა დაუთმო და დასთანხმდა შეხვედროდა სოფ. ვარიანში. მეფე სოლომონის გული კარგს არაფერს გრძნობდა და ამიტომ მეფემ სცადა დირბიდან ოსეთში გაპარვა, მაგრამ

ამგვარი მისი ცდა ფუჭი გამოდგა, რადგანაც მას თვალყურს ადევნებდნენ მისდა შეუმჩნევლად და ყოველმხრივ გზას უკრავდნენ. მას შემდეგ, რაც მისი გაქცევის სურვილი გამოჟღავნდა, მოგილიოვმა გამოუცხადა მეფეს, რომ ის რუსთა მცველების ხელშია და დაუყონებლივ უნდა წავიდეს ვარიანში. 28 მარტს 1810 წელს სოლომონ II, როგორც „სახელოვანი ტყვე“, მიიყვანეს სოფ. ვარიანში. სოლომონ II-ს აქ ტორმასოვი შეხვდა და გამოუცხადა, რომ ის იმპერატორის გადაწყვეტილებას თფილისში უნდა ელოდეს. უფლება აყრილი მეფე გრძნობდა, რომ იმპერატორის გადაწყვეტილება არ იქნებოდა მისთვის სასარგებლო, იმიტომ რომ გენ. ტორმასოვი თხოულობდა მეფის და ბატონიშვილის კონსტანტინეს რუსეთში გადასახლებას, რადგანაც მეფისადმი ერთგულება მაინც მტკიცეა იმერეთში და მისი იქ ყოფნა საშიშიაო ¹⁾. როდესაც ყველაფერი დანამდვილებით გაიგო სოლომონ II, ყოველივე მისი ცდა მიმართული იყო იმისკენ, რომ გაქცეულიყო და, მართლაც, ერთგული მეგობრების დახმარებით მიზანს მიაღწია. მეფე სოლომონ II თფილისში, სუმბათაშვილის სახლში მოათავსეს, რომელიც მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, ავლაბრის ხიდის ახლო სახლი განმარტოებულად იდგა და გარს ერტყა მაღალი

¹⁾ იხ. იმერეთის მეფე სოლომონ II. აღ. ხახანაშვილისა.

გალავანი ვიწრო გასავალი კარით. სახლის დარაჯობა ტორმასოვმა დაავალა მაიორ კომნენს (უმთავრესი ყურისგდება მეფეზე მინდობილი ჰქონდა, როგორც დავით ბატონიშვილი გადმოგვცემს, თფილისის გუბერნატორს ახვერდოვს), რომელმაც შესაფერი განკარგულება მოახდინა, რომ მეფე ხელიდან არ გასხლტომოდა. მაგრამ მეფის მეგობრებს არ სძინავდათ და მას გაქცევა მოუხერხეს ¹⁾. ქაიხოსრო წერეთელმა მოიყიდა ამ მიზნისთვის ერთი იმერელი დესეტნიკი. მას დაპირდნ მეფის წყალობას, თუ ის მეფის გაქცევის საქმეში მონაწილეობას მიიღებდა. იმერელი დაპირდა ყოველგვარ დახმარების აღმოჩენას და გააფრთხილა თანამოაზრენი მზათ ყოფილიყვენ დანიშნულ დროზე. 13 მაისს (დავით ბატონიშვილის სიტყვით ²⁾) წერეთელმა საქმის ვითარება მეფეს აცნობა, დესეტნიკი კი შევიდა დანიშნულ დროს მეფესთან – ჩააცვა თავისი ტანისამოსი, აკიდა ტიკჭორა და წაიმძღვარა წინ, (თავის შინა მსახურს, მასთან შეზრდილ აზნაურს მეფემ დაავალა ჩაწოლილიყო მის საწოლში, რომ მცველებს მეფის გაქცევაში ეჭვი არ აეღოთ) გამოიყვანა მეფე გალავნის გარედ და მიგვარა იქვე მყოფ თავად-აზნაურთ, რიგხვით 30-ს. ისინი ფიცხლავ შესხდნ ცხენებზე (ცხენები გადმოიყვანა მტკვრის მეორე ნაპირიდან ერთ-

¹⁾ მეფის გაქცევას მიგვითხრობს დავით ბატონიშვილი თავის მასალებში.

²⁾ აქტებში კი გაქცევის დღედ ნაჩვენებია 11 მაისი, იხ. Акты, т. III, 337.

მა სომეხმა) და გაიქცენ თრიალეთისაკენ. ახალ-
ციხის ფაშამ მოაგება მეფეს ოქროთ შეკაზმული ცხე-
ნი და დიდის დიდებით შეიყვანა ქალაქ ახალცი-
ხეში. მეორე დღეს ყოველმა ცდამ, რომ მეფე შეეპყრათ,
უნაყოფოთ ჩაიარა.

აქ საინტერესოა მოვიყვანოთ ერთი ეპიზო-
დი; გუბერნატორმა ჰკითხა მეფის მეჯინიბეს:
როგორ გაიქცა მეფეო? მან უპასუხა: „აჰა ცხენი
მეფისა, რომელიც მებარა მე, მეფე-კი შენ გებარა
და რა უყავიო“. ამ პასუხმა იქ მყოფნი გააცინა და
სიტყვა მოსწრებული მეჯინიბე განათავისუფლეს სას-
ჯელისაგან. მეფის გაქცევა გუბერნატორმა ტორმა-
სოვს აცნობა, რომელიც ყიზილბაშებთან იყო წა-
სული ზავის ჩამოსაგდებად. როდესაც გულ-ამომჯდა-
რი ტორმასოვი თფილისში ჩამოვიდა, ყველანი, ვი-
ზედაც-კი იჭვი მიიტანა, რომ მეფის გაქცევაში მონა-
წილეობა ჰქონდა მიღებული, სასტიკად დასაჯა, ზოგი
მათგანი კი ავლაზრის რიყეზე დაახვრეტია, რომ ამით
მაინც ემართლებია თავი უმაღლესი მთავრობის წი-
ნაშე ¹⁾. მართლაც, მეფის გაქცევამ უხერხულ მდგო-
მარეობაში ჩააყენა ადგილობრივი მართველნი.

სოლომონ მეფემ თავის ოთახში დასტოვა ორ-
დენი ალექსანდრე ნეველისა, უმაღლესად ბოძებუ-
ლი 1804 წელს. გარდა პოლიტიკური მნიშვნელო-
ბისა, მეფის საქციელი ამტკიცებდა, „მის მიერ ორ-

¹⁾ იხ. მასალები დავით ბატონიშვილის.

კეც შეურაცყოფას მონარქის წყალობისას“; მეფეს ორდენები არ ხიბლავდა; მას ღრმათ ჰქონდა გამ-
ჯდარი გულში თავის სამშობლოსადმი სიყვარული,
მზად იყო თავიც კი შეეწირა მის საკეთილდღეოდ.

მეფე შემდეგს სწერდა მიტროპოლიტს დოსითეოსს
17 მაისს 1810 წელს:

.... „მეფე სრულიად იმერთა სოლომონ უსამ-
მლოეს მარჯვენეს სასოებით ამბორის ყოფას მო-
გახსენებთ, – აუწყებდა მეფე მიტროპოლიტს, – მერმეთ,
როდესაც გადაწყვეტით გული დავაჯერე, რომ რუ-
სეთს მისტუმრებდენ, თქვენის მოშორებისა და იმე-
რეთის საუკუნოთ დატოვების ცეცხლი ჩემს გულს
მოეგზნა; ცას ქვეშეთს დიდებას თქვენთან ყოფნა,
თქვენთან სიხარული, თქვენთან სიცოცხლე და სი-
კვდილი ვარჩიე. ჩემი თავი გადავსდევ და ათს ამ
თვეს, ღამის ორ საათს, ღვთის მოწყალებით ქალა-
ქიდან გავედი. ოთხი წერეთელნი, ორნი ძმები ერის-
თავები და ღაშუშვილნი მათის კაცებით ოცდა-სამი
ცხენიანი აქ – ახალ-ციხეში, მშვიდობით მოვედი...

აწ თქვენგან და მთლად იმერეთისაგან ჩემი სა-
წადელი ეს არის, – მე თუ სხვა სამსახური რამ და-
მიკლია იმერეთისათვის, ეს კი ყველამ იცის, რომ
თქვენის პატივისცემისა და სიყვარულისაგან არაო-
დეს ჩემი გული არ გამძლარა; აწ კიდევ სიკვდილი-
სა და განსაცთელისათვის თავი გადავსდევ თქვენთან
სიცოცხლისათვის. ამაზედაც ფიცით გარწმუნებთ,

რომ თუ იმერეთს ჩემის დაკარგვით ზედნიერება და თავისუფლება მიეცემოდეს, როგორც მე თქვენის მოუშორებლობისათვის თავი გამოვიმეტე, ისე თქვენთვის დაკარგვას სასიხარულოდ მივიღებდი; მაგრამ ვიცი და თქვენც ხედავთ, რომ როგორც სხვა, თქვენი მეზობელნი, იმათ ხელში, უნუგემოდ კვნესიან და დღედადღე ოჯახის პატივიდან მდაბლდებიან, სახლის და ცოლშვილის უპატიობისათვის სიკვდილს ნატრულობენ, თუ იმერეთის დამორჩილებაზე გულ-ლდასმული შეიქმნენ. მერმე უმწარესი და ყოველს მეზობლებზე უძნელესი დღე იმერეთს მოადგება, და რომელსაც დღეს ოქროს აძლევენ, ხვალ მათი ოჯახ-საცხოვრებელსაც წაართმევენ. დღეს რომ პატივსა სცემენ, ხვალ ყოველ ქვეყნისაგან იმერეთში უმეტესად დაკრძალული ცოლ-შვილის პატიოსნებას უპატიოდ გახდიან. შეხედეთ საქართველოს, რომელიც პირველში ფიციტა და ოქროთი მოატყუეს, დღეს აღარც სიმდიდრე უხარიან და აღარც თავისი სახლი და სიკვდილს ნატრულობენ. ყველამ იცით, რომ თავის ჩვეულებას არ გამოცვლიან; არც თქვენს მამა-პაპას იცნობდენ, არცა აქვსთ სიყვარული და გულის შეტკინება, რომელიც მე მაქვს, გიცნობთ და მიცნობთ“¹⁾... ბოლოს ღონემიხდილი, ღირსება აყრილი, დაღონებული მახლობლების ჩამოშორებით

¹⁾ იხ. АКТЫ, т. III, 344.

და დაობლებული თავ. სოლ. ლეონიძის სიკვდილის შემდეგ (ახალ-ციხეში), სოლომონ მეფე გადავიდოდა ერთი საფაშოდან მეორეში და ამაოდ ეძიებდა ბედის ვარსკვლავს. ახალ-ციხიდან მეფე წავიდა აზრუმს, სადაც სულთანმა დაუნიშნა მუდმივი ბინა. აქ მან დაჰყო 7 წელი, ხოლო 1812 წელს, შეწუხებული აზრუმის ფაშის მიერ – ტორმასოვის ჩაგონებით – გამოიპარა ტრაპიზონს ღამით. აქაური ფაშა ოსმან-ხაზინადარ-ოღლი ქართველ თავადთაგანი იყო და დიდი პატივით მიიღო მეფე. ტრაპიზონში ამ დროს შეგემლოთ გენახათ დაღონებული, თვალ-ცრემლიანი, სამშობლოზე მოშორებით გულდაწყვეტილი, სამგლოვიარო ძაძვით მოსილი კაცი. ვინ იყო ეს ადამიანი? ეს იყო მაგარი ნების, ოდესღაც მძლავრი მბრძანებელი იმერეთის სამეფოისა, შორს მჭვრეტელი, მაღალ იდეალებით გატატებული პიროვნება – სოლომონ მეფე, რომელსაც მიზნად დასახული ჰქონდა დასავლე საქართველოში ერთი მძლავრი სამეფო დაეარსებია, მაგრამ უღშობელმა აბოზოქრებულმა ისტორიულმა ზვირთებმა შორს, ძალიან შორს სამშობლოდან ოსმალეთის ქალაქ ტრაპიზონში გასტყორცნეს, სადაც 42 წლისამ 7 თებერვალს განუტევა მან ტანჯული სული; დაიმარხა იქაურ ბერძენთა ეკლესიის გალავანში, სადაც უბრალო ძეგლზე აწერია: „საფლავსა ამას შინა მდებარე იმერთა მეფე სოლომონ, წელი ჩყიე.

„ჰსაჯენ, უფალო, მავნებელნი ჩემნი და ჰბო-
დე მებრძოლთა მათ ჩემთა“. (ფსალ. 34).

„მომიხსენეთ მე, ძმანო, საფლავსა ამას მდებარე
მეფე სოლომონ“.

მეორე გვერდზე დაახლოვებით ამოჭრილია
შემდეგი:

„განმეცარცვა მე პირველ ქმნილი სიკეთე და
მშვენიერება და მდებარე ვარ შიშველ და კდემულ
საფლავსა ამას შინა ტომისაგან დავითისა, შთამოს-
რული ბაგრატონი, ძე არჩილისა, სრულიად იმერ-
თა მეფე სოლომონ, რომლისათვისაც ვითხოვ შენ-
დობას. 7 თებერვალი 1815 წელსა (ქორონიკონი
ჩყიე)“¹⁾.

ამგვარად სოლომონ მეფის ვარსკვლავი, ოდეს-
ღაც მზრწყინავი, თანდათანობით იღებდა მკრთალ
ფერს – უეცრად მოსწყდა ცის ეთერიდან და სადღაც
უსაზღვროებაში, ბურუსით მოცულ სივრცეში დაინ-
თქა, მაგრამ ისტორიულ დროთა მსვლელობაში
ადამიანის გონება ანგარიშს უწევს წარსულს, ისტო-
რიული შეგნების სხივებს ვერ უძლებს ბურუსი და
ამგვარად ეს ვარსკვლავი, თუმც ჩამქრალა, მაგრამ
მაინც მომადრავებელ ძალად გადაქცეულა, ძალად,
რომ ვიშვათ უმჯობეს ცხოვრებისათვის.

1916 წ.

¹⁾ იხ. იმერეთის მეფე სოლომონ II აღ. ხახანაშვილის.

ეროვნული საკვლელო
ბიბლიოთეკა

შენიშნული შეცდომების გასწორება

გვ.	სტრ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
4	14	იმერეთისსამეფოს	იმერეთის სამეფოს
5	5	უმჯობეს, მომავ- ლისკენ	უმჯობეს მომავლისკენ
8	8	მთელი საქართველოს	მთელ საქართველოს
11	14	ასული ბრწყინვალე	ასული. ბრწყინვალე
13	4	რას თხოვეს	რა თხოვეს
14	3	საქართველო, რომლის	საქართველო, რომელსაც
14	3	აგარიანები, სამკვდრო	აგარიანები, სამკვდრო
16	6	შესახებ დასავლეთ	შესახებ. დასავლეთ
17	14	ქვეყნისანი	ქვეყნისანი ყოველ
18	21	გაიგ	გაიგო
19	10	სამეფოში ეს	სამეფოში, ეს
22	2	დავით დადიანი	გრიგოლ დადიანი
23	11	იულონი სოლომონ	იულონი, სოლომონ
25	21	მეფემ	მეფემ
29	2	აირჩევენ ხოლო.	აირჩევენ ხოლო
30	12	მიანდვეს თავ.	მიანდვეს. თავ. ლეონიძე
30	25	ლეონიძე	იხ. Акты, т. II,
		იხ. Актн	№ 664
31	4	განაგრძნობს	განაგრძობს

– II –

32	5	გადასაწყვეტად ციცია- ნოვმა	გადასაწყვეტად ციცია- ანოვმა
35	17	სამეფო	სამეფოსი
35	25	იხ. 747	იხ. იქვე 847
35	36	იხ. 875	იხ. იქვე, 875
36	23	იხ. 883	იხ. იქვე, 882
36	25	იხ. Акты, т. III, გვ. 225	იხ. Акты, т. 215 (გვ. არსად აე უნდა იყოს Акты-ს შემდეგ
42	11	ტორმასოვმა გენ. გუ- დოვიჩის	ტორმასოვმა, გენ. გუ- დოვიჩის
